บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์ที่จะเกษียณอายุราชการเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการ แนวความคิด จากหนังสือ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย โดยนำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

ตอนที่

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
2. ความต้องการขั้นพื้นฐานและความต้องการขั้นสูงในบุคลิกภาพที่สมบูรณ์สำหรับผู้สูงอายุ
3. ทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุ
4. ลักษณะกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนวัยสูงอายุ
5. แนวคิด นโยบาย และมาตรการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ
6. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุ
7. ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตอนที่ 1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

แนวคิดและความหมายของผู้สูงอายุ

ความสูงอายุ (Aging) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในช่วงสุดท้ายของวัยผู้ใหญ่ที่มีลักษณะเสื่อมถอยของร่างกายจิตใจและพฤติกรรม โดยเริ่มประมาณ 60 ปีขึ้นไป จนสิ้นอายุขัยของชีวิตนั้น ๆ

พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของบุคคลที่มีความทรุดโทรมของร่างกายว่า เป็นลักษณะของคนแก่หรือชรา และเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2512 ได้ประชุมคณะอาวุโส

ขึ้นครั้งแรกโดย พล.ต.ต.หลวงอรรถสิทธิ์สิทธิสุนทร เสนอคำว่า "ผู้สูงอายุ" ขึ้น และใช้กันมาเป็นที่แพร่หลายจนถึงปัจจุบัน (ประสบ รัตนากร, 2524)

เสนีย์ เสาวพงศ์ (2525) ให้ความหมายของผู้สูงอายุหรือคนแก่ว่า กำหนดเอาอายุตามปฏิทินเป็นเส้นพรมแดนตราไว้ให้บุคคลที่ทำงานจนครบอายุ 60 ปีแล้วต้องถ่ายเทตนเองออกจากตำแหน่งหน้าที่

ฝน แสงสิงแก้ว (2526) ให้ความหมายคำว่าสูงอายุว่าเป็นบุคคลที่อยู่ในช่วงสุดท้ายของวงจรชีวิต การกำหนดเกณฑ์ว่าเป็นผู้สูงอายุนั้นแล้วแต่ละประเทศ สำหรับประเทศไทยใช้เกณฑ์การปลดเกษียณอายุราชการคือตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

บรรลุ ศิริพานิช (2533) ให้ความหมายว่า ผู้สูงอายุ (the aging or the elderly) มีอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยนับอายุตามปฏิทิน โดยเน้นเกณฑ์ที่องค์การระหว่างประเทศได้ประชุมตกลงกันเป็นมาตรฐานสากล

เฉก ธนะศิริ (2534) ได้แบ่งบุคคลวัยชราออกเป็น 4 ประเภท

1. ชราโดยอายุ เกิดมานานเท่าใดนับได้ตามอายุปฏิทิน

2. ชราโดยสังขาร สามารถสังเกตได้จากเรือนร่างที่เป็นไปตามสังขาร เช่นหลังโกง เนื้อหนังเหี่ยวย่น ตามัว หูตึง ผมหงอก ฟันหัก เป็นต้น

3. ชราโดยจิตใจ คือสภาพเรือนร่างที่มีจิตใจประสาทไม่ปกติ มีจิตวิตกกังวล ช่างคิดช่างระแวง อิจฉา ริษยา อาฆาตพยาบาท ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสะท้อนเรือนร่างของตนเองให้แก่เศร้าหมอง ชราเกินความเป็นจริง

4. ชราโดยสังคม คือชีวิตการทำงาน ตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ตลอดจนสังคมรอบข้าง

กชกร สังขชาติ (2536) กล่าวว่า ผู้สูงอายุตรงกับภาษาอังกฤษว่า The Elderly ทุกประเทศในโลกให้ความหมายผู้สูงอายุโดยใช้เกณฑ์ที่แตกต่างกันไปตามสภาพของสังคม สำหรับประเทศไทยใช้อายุ 60 ปี ตามวันเกิดภายในวันที่ 30 กันยายน ของแต่ละปีเป็นเกณฑ์สำหรับปลดเกษียณอายุ

แบร์โร และสมิธ (Barrow and Smith, 1979) ได้ให้นิยามว่าผู้ใดเป็นผู้สูงอายุจะต้องอยู่บนพื้นฐานการวัดดังนี้

1. กำหนดตามประเพณี (Tradition) กำหนดจากเกณฑ์เกษียณอายุราชการหรือออกจากหน้าที่ประจำ แต่ละประเทศอาจใช้เกณฑ์แตกต่างกัน อเมริกากำหนด 65 ปี เป็นการปลดเกษียณอายุราชการด้วย สำหรับประเทศไทยกำหนด 60 ปี และเป็นการเกษียณอายุราชการ

2. กำหนดตามการทำหน้าที่ของร่างกาย (Body Functioning) เป็นการกำหนดที่ยึดกระบวนการทางสรีรวิทยากายภาพ ถือว่าความสูงอายุ กล้ามเนื้อลดความแข็งแรง ความยืดหยุ่นของผิวหนัง การไหลเวียนของโลหิต การเปลี่ยนแปลงระบบประสาทจะทำงานน้อยลง

3. กำหนดตามการหน้าที่ของสมอง (Mental Functioning) โดยยึดความสามารถในด้านการสร้างสรรค์ ความคิด ความจำ และการเรียนรู้ตลอดจนความเสื่อมทางด้านจิตใจ แต่การศึกษาในปัจจุบันพบว่า ส่วนใหญ่หน้าที่ของสมองจะยังคงทำหน้าที่อยู่เหมือนเดิมจนตลอดชีวิต อาจจะลดเฉพาะบางคนเท่านั้น และการศึกษายังแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่ใช้สมองอยู่เป็นประจำจะช่วยให้สมองตื่นตัวอยู่ตลอดไป

4. กำหนดตามความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self Concept) ลักษณะนี้จะมีผลต่อสภาพทางจิตใจของปัจเจกบุคคล แนวคิดนี้รวมหลายมิติเข้าด้วยกันตลอดจนความรู้สึกนึกคิดถึงเอกลักษณ์ (Sense of identity) ภาพพจน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับร่างกายของตนเอง (Body image) ความนับถือและยอมรับตัวเอง (Self esteem) ผู้สูงอายุอาจคิดว่าตนเองแก่อายุมากแล้วจึงทำให้เกิดความรู้สึกทางด้านจิตใจ ทำให้การดำเนินชีวิตในแต่ละวันเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ ดังที่ W.I. Thomas กล่าวว่า "ถ้าคนนิยามสถานการณ์ว่าเป็นความจริง ผลที่ตามมาก็จะเป็นจริงตามนั้น" ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับตนเองอาจเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดในการตัดสินใจว่าผู้ใดเป็นผู้สูงอายุ

5. กำหนดแนวคิดทางด้านอาชีพ (Occupation) กำหนดโดยการยึดความสามารถในการประกอบอาชีพ คำนึงถึงความเสื่อมถอยของสภาพร่างกายและจิตใจ ถือว่าวัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องการพักผ่อน หยุดการทำงานหรือการประกอบอาชีพใด ๆ ดังนั้น วัยสูงอายุจึงเป็นวัยที่เกินกว่าที่อยู่ในการใช้กำลังแรงงาน

6. กำหนดจากการต่อสู้กับความเครียดและความเจ็บป่วย (coping with Stress and Illness) โดยยึดสภาพทางร่างกายและอวัยวะต่าง ๆ พร้อมทั้งการเผชิญกับปัญหาสังคมอื่น ๆ จึงทำให้เกิดความกดดันทางอารมณ์มากขึ้น ซึ่งเป็นสาเหตุของความเครียด ความกระวน

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระวายใจ ความซึมเศร้า ปวดศีรษะแบบไมเกรน เป็นแผลในกระเพาะอาหาร และความเครียดเป็นสาเหตุของโรคหลอดเลือดหัวใจอุดตัน ส่วนมากพบในผู้สูงอายุวัย 60-65 ปี

บูลเตอร์ และลีวายส์ (Bulter and Lewis, 1979) กล่าวถึงลักษณะตามธรรมชาติของผู้สูงอายุดังนี้

1. ปรารถนาที่จะละทิ้งสิ่งที่มีค่าไว้ให้คนรุ่นหลัง เพื่อแสดงว่าขณะที่ตนมีชีวิตอยู่นั้นเป็นสิ่งที่มีความหมาย มีคุณค่าต่อครอบครัวต่อหน้าที่การงาน ความสำเร็จในการสร้างสรรค์จนกระทั่งมีมรดก เงิน ธุรกิจ ไว้สืบทอดต่ออนุชนรุ่นหลังได้

2. การแสดงความผูกพันกับสิ่งของ โดยถือว่าของบางอย่างมีคุณค่าทางจิตใจมากจึงสะสมไว้ด้วยความรักและหวงแหน เช่น พระเครื่อง รูปภาพ เฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ผู้สูงอายุเกิดความมั่นคงต่อการดำเนินชีวิตในอนาคต

3. การแสดงหน้าที่ในฐานะเป็นผู้อาวุโสกว่า คือต้องการให้ความรู้กับบุคคลที่อายุอ่อนกว่าเพื่อเป็นการเพิ่มพูนคุณค่าให้แก่ตนเองในด้านการยอมรับนับถือ

4. การเปลี่ยนแปลงความรู้สึกเกี่ยวกับเวลา จะพยายามสร้างความรู้สึกเกี่ยวกับเวลานี้ และที่นี้ อยู่ตลอดเวลา และมักจะไม่มีการวางแผนในอนาคต

5. ความรู้สึกเกี่ยวกับวงจรชีวิต ประสบการณ์ส่วนตัวที่ผ่านเข้ามาในวงจรชีวิตในแต่ละช่วง จะเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุพัฒนาเป็นความสนใจ เช่น ด้านปรัชญาและศาสนา ประวัติศาสตร์และภาพพจน์ของมนุษยชาติ สิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่สร้างความพึงพอใจ

6. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อยากรู้อยากเห็น ประหลาดใจ เนื่องจากประสบการณ์ที่ช้านาน จึงทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมากกลายเป็นนักการเมือง นักธุรกิจ นักการทูต ที่มีชื่อเสียงเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

7. ความรู้สึกในการประสบความสำเร็จในชีวิต การประสบความสำเร็จในด้านวัตถุไม่ได้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญในการสมปรารถนาในชีวิต เขาอาจจะทิ้งสิ่งนี้ไปก็ได้

จึงเห็นว่าการมองภาพผู้สูงอายุในเรื่องของการยึดมั่น ภาพชีวิตที่ประสบผลสำเร็จในอดีตที่ผ่านมา และต้องการหยุดชีวิตไว้กับภาพที่ดีเหล่านั้น

เอชเลย์ (Atchley, 1988) ได้กล่าวถึงผู้สูงอายุ (Aging) ว่า เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางในลักษณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายหลังจากผ่านวัยผู้ใหญ่มาแล้ว

การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตัวเองและการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม

นอกจากนั้นสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุได้กำหนดให้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปตามปฏิทินเป็นเกณฑ์สากลในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุทั้งชายและหญิง

จากแนวความคิดทั้งของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญที่ได้นำเสนอมาแล้วนั้น จึงกล่าวได้ว่าคำว่าผู้สูงอายุหมายถึงบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ในช่วงสุดท้ายของชีวิตมนุษย์ เนื่องจากสภาพการทำงานของระบบต่าง ๆ ภายในร่างกาย รวมทั้งรูปลักษณ์ภายนอก ทั้งด้านร่างกายจิตใจ อยู่ในลักษณะแห่งความเสื่อมถอยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจะมากน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่ได้รับของแต่ละบุคคล ซึ่งอยู่ในช่วงวัยอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปทั้งชายและหญิง

การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

ความสูงอายุเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและเป็นไปตามธรรมชาติของร่างกายในลักษณะเสื่อมลง ที่สามารถเห็นชัดเจนสรุปสาระสำคัญได้ 3 ด้านคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ และการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย (Physical Aging) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจะเป็นไปในลักษณะการเสื่อมโทรม เนื้อเยื่อในร่างกายมีแนวโน้มแห้งลง ไขมันเริ่มมีขึ้นพร้อมกับการหดลงของเซลล์ ประสิทธิภาพของระบบกล้ามเนื้อเสื่อมลง สามารถมองเห็นอย่างชัดเจนตั้งแต่ผิวหนัง ฟัน ดวงตา ผม กล้ามเนื้อ จะเสื่อมสมรรถภาพอย่างรวดเร็ว กระดูกเปราะบางมากขึ้น ระบบย่อยอาหารเสื่อม ระบบประสาทเสื่อม การบังคับกล้ามเนื้อลำบากมากขึ้น เคลื่อนไหวไม่สะดวก มือ ขา สั่น เป็นเหตุให้ความเร็วในการทำงานลดลง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงภายในระบบประสาทส่วนกลาง ทำให้การรับรู้ต่อสิ่งเร้าช้าลงหรือไม่ยอมรับรู้เลย เวลาตอบโต้ (Reaction Time) จึงเพิ่มขึ้น (เธียรศรี วิวิธศิริ, 2527) การเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายนี้ก่อให้เกิดปัญหาทางสุขภาพ ความเจ็บป่วยและความผิดปกติมากขึ้น การปรับตัวให้เข้ากับกิจกรรมและสิ่งแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไปจะยากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรม (Social and Cultural Change)

ผู้สูงอายุจะรู้สึกสูญเสียสถานภาพและบทบาททางสังคม ทำให้สังคมของผู้สูงอายุแคบลง ภารกิจที่จะต้องติดต่อกับคนอื่นหมดไป ความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้อื่นก็จะลดน้อยลงตามอายุที่สูงขึ้น เคยเป็นหัวหน้าหาเลี้ยงครอบครัว ต้องกลับกลายเป็นผู้พึ่งพาอาศัย เป็นผู้รับมากกว่าผู้ให้ ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าต้องเสียอำนาจและบทบาททางสังคมลง (สุรกุล เจนอบรม, 2534) บางรายผู้สูงอายุเองมีข้อจำกัดหลายด้าน เช่น การหลงวัยวุฒิ การยึดมั่นอยู่ในประสบการณ์เดิม การกลัวถูกรังเกียจปฏิเสธหรือถูกหัวเราะเยาะจากผู้มีวัยน้อยกว่า จึงทำให้ผู้สูงอายุผูกพันอยู่กับมิตรเก่า ๆ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้เป็นผลให้ผู้สูงอายุมักจะเกิดความระแวง ซึมเศร้าโดยไม่มีสาเหตุ เกิดความท้อแท้ในชีวิต กลัวเป็นภาระของลูกหลาน ปัจจุบันค่านิยมการเคารพผู้สูงอายุน้อยลง จึงทำให้ผู้สูงอายุมองตนเองว่าเป็นคนล้าสมัย ไม่ทันต่อเหตุการณ์ (สุธีรา นุ้ยจันทร์, 2530)

การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ (Psychological Change) การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในทางร่างกายอยู่มาก จึงทำให้สภาพร่างกายเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อม สภาพจิตใจและอารมณ์ย่อมได้รับความกระทบกระเทือนตามไปด้วย การถูกแยกออกจากสังคม การลดกิจกรรมต่าง ๆ การต้องปลดออกจากงานประจำ ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิต เกิดความสูญเสียฐานะและบทบาท เป็นเหตุให้เกิดปมด้อย ในบางคน ผิดหวัง หงุดหงิด วิตกกังวล บางครั้งอาการซึมเศร้า กลัวถูกทอดทิ้ง ขาดความมั่นใจในตนเอง คิดว่าตนเองหมดคุณค่า เกิดความสงสารตนเอง ในรายที่สูญเสียคู่ชีวิตหรือเพื่อนสนิทรุ่นราวคราวเดียวกัน อาจเป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกอ้างว้างเปล่าเปลี่ยว ส่วนในรายมีลักษณะของการเป็นตัวของตัวเองสูงพึ่งตนเองมาตลอด ก็อาจมีปัญหาในการปรับตัวเมื่อถึงภาวะที่ต้องพึ่งพิงผู้อื่น (ปาหนัน, 2523)

จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าลักษณะการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ มีผลกระทบต่อสภาพจิตใจ สถานภาพในการดำเนินชีวิตในบั้นปลายอย่างมาก ผู้สูงอายุยังต้องการความรัก ความเอาใจใส่และความเข้าใจจากบุคคลอื่น ๆ ต้องการให้สังคมยังเห็นความสำคัญ ความยกย่อง ความเป็นเจ้าของ ความมีโอกาสทำในสิ่งที่ปรารถนา และถ้าสังคมมองเห็นคุณค่าความสามารถพร้อมทั้งส่งเสริมกระตุ้นให้ร่วมกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติก็ย่อมจะเป็นการตอบสนองที่ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความสุข ความสดชื่น รู้สึกว่าตนเองยังเป็นที่ต้องการของสังคม และส่งผลถึงสภาพกายจิตใจเข้มแข็งขึ้น ปัญหาผู้สูงอายุก็จะลดน้อยลง

ตอนที่ 2 ความต้องการขั้นพื้นฐานและความต้องการขั้นสูงในบุคลิกภาพที่สมบูรณ์สำหรับผู้สูงอายุ

ความต้องการทั่วไป หมายถึงสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิต และการพัฒนาศักยภาพที่น่าพอใจของมนุษย์ ย่อมเกิดขึ้นกับบุคคลไม่จบสิ้นและเปลี่ยนแปลงไปได้ทุกขณะ โดยเฉพาะผู้สูงอายุยังมีความต้องการในด้านการยอมรับ การดูแล การมีกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม และความสุขทางจิตใจ

ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และสุมาลี สังข์ศรี (2528) กล่าวว่า เมื่อชีวิตมนุษย์เกิดขึ้นก็จะมีความประสงค์หรือใฝ่หา เพื่อปรับตนเองต่อการดำเนินชีวิตในสังคม ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ ตามสภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนไป ความต้องการจึงมีลำดับขั้น และความต้องการขั้นต่ำหรือขั้นพื้นฐานจะได้รับการตอบสนองก่อนความต้องการในระดับสูง เมื่อความต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นและได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการอื่น ๆ จะเกิดขึ้นมาแทนที่เรียกว่าความต้องการขั้นสูง

ความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Human Needs)

ความหมายทั่วไปของความต้องการขั้นพื้นฐานคือ ความต้องการที่สามารถทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงปรารถนาจะมีชีวิตอยู่ต่อไป ได้แก่ ความต้องการทางกาย หมายถึง อาหาร น้ำ อากาศ ที่อยู่อาศัย การบรรเทาจากความเจ็บปวดและไม่สะดวกสบายต่าง ๆ ความต้องการความรัก ที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิต ความต้องการความสำเร็จ เกียรติยศและความสามารถ เพื่อเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น

กุลยา ตันติผลาชีวะ (2525) ได้กล่าวถึงความต้องการของผู้สูงอายุในขั้นพื้นฐาน โดยยึดแนวคิดของ Clark ว่าสิ่งที่ผู้สูงอายุต้องการมากที่สุดคือการยอมรับนับถือ ต้องการให้ได้มาซึ่งความรักจากบุตรหลานและสังคมเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และกลุ่ม อยากจะนำเอาประสบการณ์ต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมชุมชน ทั้งยังต้องการที่จะหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ อาหารและการออกกำลังกาย

สุธีรา นุ้ยจันทร์ (2530) ได้สรุปความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้สูงอายุว่านอกจากความต้องการทางร่างกายปัจจัยที่เหมาะสมกับวัยและสภาพร่างกาย ยังต้องการด้านเศรษฐกิจเพื่อความมั่นคงในชีวิตไม่เป็นภาระของลูกหลานและสังคม ต้องการด้านจิตใจคือ ความรักความ

เอาใจใส่ ความยกย่องนับถือ ความยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทางศาสนาหรือธรรมะเพื่อทำให้จิตสงบพ้นความวิตกกังวล ต้องการด้านสังคมคือการยอมรับยกย่องจากสังคมและชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในสังคม ชุมชน เพราะถือว่ายังสามารถใช้ความรู้สติปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมได้ ต้องการลดการพึ่งพาผู้อื่น ต้องการหาความรู้เพิ่มเติม ประสบการณ์ใหม่ ๆ ในสังคม การท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับตัวให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม

หลักการของนักมนุษย์นิยมแนวใหม่ ได้กล่าวถึงความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ว่า (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2532) ต้องการทางธรรมชาติได้แก่ อาคารพักผ่อน ขับถ่าย และทางเพศ ซึ่งความต้องการเหล่านี้เรียกว่าสัญชาติญาณ (Instinct) ต้องการความปลอดภัยทั้งร่างกายและจิตใจ เพื่อจิตใจร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส ต้องการความรัก ความนับถือ ต้องการเห็นคุณค่าของตนเอง มองเห็นคุณค่าของตนเอง (Self Esteem) ต้องการเป็นตัวของตัวเอง พึ่งตนเองอย่างเต็มที่และมีความรักกับทุกสิ่ง (Universal love) เพื่อพัฒนาจิตใจขั้นสูงสุด

วิมล ชาญชนบท (2534) ได้กล่าวถึงความต้องการของผู้สูงอายุในลักษณะ 2 ประเภท คือความต้องการขั้นพื้นฐาน (Fundamental Needs) และความต้องการเป็นเครื่องมือ (Instrumental Needs) ดังนี้

1. ความต้องการพื้นฐาน (Fundamental Needs) เป็นความต้องการสากลที่ผู้สูงอายุทั่ว ๆ ไปแสวงหาให้ได้มา ได้แก่ ต้องการมีชีวิตอยู่ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ต้องการรักษาพลังและศักยภาพทางร่างกายและสมองให้คงอยู่มากที่สุด อยากใช้ประโยชน์และศักยภาพให้สูงสุดเท่าที่จะทำได้ ต้องการรักษาความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน และร่วมกิจกรรมของกลุ่มที่ตนมีบทบาทในอดีต แสดงความคิดเห็นความสนใจ การแสดงกิจกรรมต่าง ๆ ฯลฯ

2. ความต้องการเป็นเครื่องมือ (Instrumental Needs) เป็นความต้องการที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมที่เขาอาศัยอยู่ เป็นลักษณะที่เข้ากับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ เช่นสังคมตะวันตก ความต้องการเป็นเครื่องมือคือการมีงานทำที่เหมาะสมกับวัยกับรายได้ มีการศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับสังคมตะวันออกเช่นสังคมไทย ต้องการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลานในครอบครัว การยอมรับในสังคม

เมอร์ฟี่ (Murphy, 1972) กล่าวว่าบุคคลนอกจากจะได้รับความต้องการจากปัจจัยสี่แล้ว ยังต้องการกิจกรรมด้านต่าง ๆ อยู่เรื่อย ๆ เพื่อต้องการปรับชีวิตตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม

คิด (Kidd, 1973) ได้กล่าวว่าความต้องการของผู้ใหญ่ในด้านสุขภาพอนามัย ความสัมพันธ์ทางครอบครัว อาหารสำหรับวัยสูงอายุที่ถูกต้องเหมาะกับวัย ต้องการมีความสัมพันธ์ทางสังคม การยอมรับ ต้องการอาชีพ ต้องการมีความบันเทิง ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวทางใจ เพื่อจิตใจสงบจากการปฏิบัติธรรม

มาสโลว์ (Maslow, 1978) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความต้องการว่าบุคคลจะต้องได้รับความพอใจในขั้นพื้นฐานหรือขั้นต้น ๆ เสียก่อนแล้วจึงเกิดความต้องการในขั้นสูงขึ้นดังต่อไปนี้

1. ความต้องการด้านกายภาพ (Physiological Need) เป็นความต้องการที่จำเป็นสำหรับอยู่รอดของชีวิตในด้านปัจจัยสี่ เมื่อได้รับการตอบสนองแล้วจะแสวงหาความต้องการขั้นอื่นต่อไป

2. ความต้องการขั้นความปลอดภัยมั่นคง (Safety Needs) ต้องการรักษาชีวิตและทรัพย์สินให้ปลอดภัย แสวงหาความมั่นคงปราศจากความหวาดกลัว

3. ความต้องการความรักและความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Love and Belonging Needs) ต้องการความเห็นอกเห็นใจและการยอมรับจากผู้อื่น จากกลุ่ม จากคณะ

4. ความต้องการได้รับการยกย่อง มีชื่อเสียง และเกียรติยศ (Self Esteem Needs) ต้องการได้รับความเคารพ เชื่อถือ ความมีชื่อเสียงในด้านต่าง ๆ

5. ความต้องการที่จะกระทำตามความสามารถที่เป็นจริง (Self Actualization Needs) เป็นการพัฒนาขั้นสูงสุดของขั้นพื้นฐาน จึงอยากเป็นตัวของตัวเองอย่างเต็มที่ มีความเป็นอิสระ ต้องการแสดงความสามารถที่ตนมีอยู่ให้แก่คนอื่นในสังคม

จึงกล่าวได้ว่า เมื่อผู้สูงอายุได้รับการตอบสนองจากความต้องการในขั้นพื้นฐานแล้วก็ยังมีความต้องการที่จะเป็นตัวของตัว ต้องการที่จะมีอิสระในการดำเนินชีวิตตามที่ตนปรารถนาและวางแผนเอาไว้ในขั้นสูงต่อไป เพื่อความสมบูรณ์ของชีวิต

ความต้องการขั้นสูงในบุคลิกภาพที่สมบูรณ์

บุคลิกภาพที่สมบูรณ์ หมายถึงบุคคลที่มีความสุข ความร่าเริงในชีวิต มีอิสระที่จะแสดง

พฤติกรรมต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ มองโลกมองชีวิตในแง่ดี มีความพอใจในทางศิลปะและสุนทรียภาพ

มุกดา ศรียงค์ (2533) ได้รวบรวมความหมายเกี่ยวกับบุคลิกภาพที่สมบูรณ์จากนักวิชาการดังต่อไปนี้

อิริค เบิร์น จิตแพทย์ชาวแคนาดากล่าวว่า ผู้ที่มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์จะต้องประกอบไปด้วยการมองตนเองอย่างมีคุณค่าและเรียกร้องผู้อื่นด้วยปริมาณที่เหมาะสม

เจอร์เกน รีอช์ (Jurgen Ruesch) กล่าวว่าบุคคลที่มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์คือการควบคุมปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในการสื่อสารกับคนอื่น ๆ ได้

ออตโต แรงค์ (Otto Rank) กล่าวว่าบุคคลที่มีความกระตือรือร้นกล้าหาญที่จะเป็นตัวของตัวเอง มีเอกลักษณะของตนเอง สามารถแสดงความรู้สึกออกมาโดยไม่จำเป็นต้องเหมือนคนอื่น

คาร์ล กุสตาฟ จุง (Carl Gustav Jung) กล่าวว่า บุคคลที่มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์นั้นจะต้องตระหนักถึงความเป็นจริงในตนเอง ได้ถูกครอบงำโดยการถ่ายทอดทางภาษาและถูกกระตุ้นในตอนเยาว์วัยและแสวงหาจุดหมายอันใหม่

สำหรับแนวคิดอัตถิภาวะนิยม ได้กล่าวว่าผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์จะมีความเป็นตัวของตัวเอง มีการตัดสินใจ เลือกจุดหมายปลายทางที่เป็นจริง ขจัดพฤติกรรมที่บกพร่อง สามารถยอมรับหรือต่อต้านความกดดันทางสังคมได้ จะแสดงออกถึงความกล้าหาญที่จะมีชีวิตอยู่ มองตนเองเป็นคนมีอิสระไม่เป็นเครื่องมือที่ถูกเร้าหรือถูกคาดหวังจากบุคคลอื่น

คาร์ล โรเจอร์ (Carl R.Rogers, 1969) ได้กล่าวถึงบุคคลที่บรรลุความเป็นผู้ใหญ่ในบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ว่า จะต้องเป็นผู้ที่เปิดรับประสบการณ์ทุกด้านของชีวิต มีชีวิตอิสระเสรีสนุกตื่นเต้น เต็มไปด้วยประสบการณ์ ซึ่งเขาถือว่าประสบการณ์ทุกอย่างเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแก่ชีวิต กล้าเผชิญกับเหตุการณ์ทุกชนิด ไม่กลัว ไม่ปิดบังความรู้สึกของตนเอง มีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถจะนำชีวิตของตนเองได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ โดยเน้นถึงความกระตือรือร้นในการหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

มาสโลว์ (Maslow, 1978) ได้กล่าวถึงบุคคลที่ประสบความสำเร็จสมบูรณ์ในชีวิตถือได้ว่าเป็นการพัฒนาขั้นสูงสุดที่มีบุคลิกภาพที่สมบูรณ์โดยมีลักษณะสรุปได้ดังนี้

1. ต้องมีความเข้าใจและรับรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าคนทั่วไป รักความจริงในทุกแง่มุมของชีวิต

2. การยอมรับตนเองและผู้อื่น และไม่รู้สึกหวั่นไหวหรือกลัวต่อการที่จะค้นพบหาข้อบกพร่องของตัวเองหรือแม้แต่ของผู้อื่น

3. ต้องเป็นคนที่ไม่เก็บกดความคิดหรือความรู้สึกไว้ จะมีความคิดที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ไม่สร้างปัญหาให้กับตนเองและผู้อื่น

4. เป็นคนรักสันโดษ พอใจกับสภาพเป็นจริงของตนเอง เข้าใจตนเอง

5. เป็นคนมีอิสระ ดำเนินการต่าง ๆ อย่างไม่หวั่นไหว แม้จะได้รับการกระทบกระเทือนใจ

6. ชาบซึ้งกับความเป็นตามธรรมชาติ

7. มีความสัมพันธ์กับเพื่อนสนิทหรือผู้เป็นที่รัก ห่วงใยเพื่อนมนุษย์หรือบุคคลอื่น และมีความยุติธรรม

8. มีอารมณ์ขัน มองโลกและสังคมในแง่ดี มีความคิดสร้างสรรค์

9. ยอมรับทัศนคติใหม่ ๆ ไม่ยึดมั่นกับการปลูกฝังวัฒนธรรมผิด ๆ

จึงเห็นว่าทั้งโรเจอร์และมาสโลว์ ได้กล่าวเน้นการพัฒนาศักยภาพเพื่อการนำไปสู่บุคลิกภาพที่สมบูรณ์ในด้านความความต้องการขั้นสูงสุดจากการแสวงหาสิ่งที่มนุษย์ต้องการมากกว่าที่จะยอมรับสิ่งที่คนอื่น ๆ คาดหวัง ดังนั้น จึงต้องอาศัยการติดต่อสื่อสาร การเปิดเผย การยอมรับตนเอง กล้าเผชิญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันที่เป็นจริง และในขณะเดียวกัน มุกดา ศรียงค์ (2533) ได้เสนอแนะกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับความต้องการขั้นสูงในบุคลิกภาพที่สมบูรณ์ดังต่อไปนี้

1. ความมีอิสระและความเป็นตัวของตัวเอง คือต้องการมีอิสระในการดำเนินชีวิตตามที่คนปรารถนาและวางแผนไว้ อิสระที่จะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ได้โดยไม่ถูกจำกัด

2. ความสันโดษ คือบางโอกาสอยากจะทำจิตใจให้สงบ โดยการทำกิจกรรมเจริญภาวนา การอยู่ตามลำพังในเวลาใดเวลาหนึ่ง

3. ความคุ้นเคย คือต้องการความใกล้ชิดกับบุคคลอื่น ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ จะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวกัน รวมทั้งการมีส่วนร่วมกิจกรรมซึ่งกันและกัน เพื่อความสนุกสนานความ

เบิกบานใจ

4. การทำสมาธิและการปล่อยวาง การนั่งสมาธิจะทำให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์ต่าง ๆ รอบตัวของตัวเอง ทำให้เกิดความคิด จดจำในทางที่ยืดหยุ่น ไม่ยึดมั่นในสิ่งหนึ่งสิ่งใดจนเกินไป รู้จักปล่อยวาง

5. การทำความรู้ให้กระจ่าง คือต้องการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในสิ่งที่ยังขาดอยู่และหาความรู้ใหม่ ๆ กับข้อมูลใหม่ ๆ ในปัจจุบัน เพื่อจะได้นำความรู้นั้นมาแก้ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดในลักษณะที่ให้ความยุติธรรมโดยอาศัยเหตุผลและหลักฐาน

6. สาระและจุดมุ่งหมายของชีวิต หมายถึงการกระทำต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน การตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง สามารถค้นหาคำตอบให้แก่ตนเองได้ ตั้งความหวังใหม่แทนอันเก่าได้ ตลอดจนกระทั่งมีกำลังใจที่ดี

7. ประสบการณ์ผันแปร คือการมีสิ่งเร้าที่ไม่คงที่ จึงทำให้เกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ต่อการดำเนินชีวิต แต่ถ้าได้เดินทางท่องเที่ยว สร้างความตื่นเต้น แม้แต่การกระทำกิจกรรมที่แปลกและใหม่ ก็จะเป็นการบำรุงประสบการณ์ที่มีความหมายต่อชีวิต ฉะนั้นการที่มีกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่ตื่นเต้นจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตสมบูรณ์ในบุคคลทุกเพศทุกวัย

8. การสัมผัสทางธรรมชาติและร่างกาย คือการได้มีโอกาสไปท่องเที่ยวในสถานที่ต่าง ๆ เพื่อได้สัมผัสกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนบรรยากาศและสถานที่ จะช่วยให้ร่างกายและจิตใจสบายคลายเครียดคลายวิตกกังวล ส่งผลให้เกิดความสุขอย่างแท้จริง

นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงผู้สูงอายุว่า คนที่มีอายุมาก ๆ อาจตายเพราะความเบื่อหน่ายชีวิต เมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว ควรใช้ชีวิตไปด้วยการพักผ่อนเดินทางท่องเที่ยวหรือทำงานอดิเรกที่ตนสนใจ เช่น แกะสลัก หรือเล่นดนตรี ใช้เวลาว่างที่เหมาะสม เพื่อเอาชนะความเบื่อหน่าย จากกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. การเล่นกีฬาที่เหมาะสม เช่น ว่ายน้ำ เทนนิส ปิงปอง จะทำให้ร่างกายได้ออกกำลังกายมีสุขภาพสมบูรณ์ ใจกว้าง มีเหตุผลในการตัดสินปัญหาต่าง ๆ

2. งานอดิเรกและศิลปะ เลือกตามใจชอบ เช่น สะสมแสตมป์ สะสมของเก่า ปลูกต้นไม้ ทำสวนครัว ด้านศิลปะ เช่น ระบายสี วาดรูป แกะสลัก เล่นดนตรี เพื่อพัฒนาด้านจิตใจหรือสุนทรียภาพ

3. เกมที่นั่งเล่นอยู่กับที่ เช่น หมากรุก หมากฮอส ไพ่ โมโนโปลี่ เพื่อทำกิจกรรมร่วมความสัมพันธ์กับผู้อื่น

4. การพักผ่อนกับธรรมชาติ เช่น การตั้งแคมป์ การเฝ้าดูนกต่าง ๆ ตกปลา ฯลฯ จะทำให้จิตใจสบายปลอดโปร่งขึ้น

5. การทำสมาธิ เพื่อฝึกทำจิตใจให้ว่าง มองเห็นแนวทางใหม่ ๆ ของชีวิต

6. การเข้ากลุ่มพัฒนาบุคลิกภาพ เพื่อกระตุ้นศักยภาพใหม่ ๆ ในตัวบุคคลและได้สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น

7. การผจญภัยและความตื่นเต้น ในสถานที่น่าสนใจทั้งในเมืองและชนบท ในประเทศและต่างประเทศ การสำรวจใต้ทะเล ไต่เขา เป็นต้น เพื่อทำให้ความเบื่อหน่ายต่าง ๆ ลดลง

8. การประกอบอาชีพสมัครเล่น เพื่อความสนุกที่ได้ทำและด้วยใจรักโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ทั้งสิ้น เช่น ช่างปั้น นักชีววิทยา ฯลฯ

9. การเรียนรู้และการศึกษา เพราะการเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุดที่ทุกคนต้องพัฒนาตนเองใหม่หาวิธีใหม่ ๆ ที่จะชื่นชมโลกรวมทั้งเพิ่มคุณสมบัติให้กับตัวเองในการผูกมิตรกับคนอื่น ๆ ตราบที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงต้องเรียนรู้ภาษาใหม่ ๆ ศิลปะใหม่ ๆ และความรู้แบบใหม่ ๆ ด้วย

จากแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับความต้องการขั้นสูงในบุคลิกภาพที่สมบูรณ์นั้นก็คือการสร้างแนวทางกิจกรรมเพื่อให้บุคคลประพฤติปฏิบัติที่ต้องอาศัยสติปัญญา ความเชื่อถือ ความศรัทธาต่อชีวิต และได้รับการตอบสนองจากความต้องการจึงจะทำให้เกิดความรักตนเอง รักผู้อื่น รักธรรมชาติ มองตนเองอย่างมีคุณค่า และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอยู่ในรูปกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย ควรเน้นความแปลกใหม่ท้าทายความสามารถ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่หลุดพ้นจากงานประจำหรือเกษียณอายุราชการแล้ว ต้องการที่จะใช้ชีวิตหรือดำเนินกิจกรรมที่อิสระ มีโอกาสได้ใช้เวลาว่างร่วมกับผู้อื่น เพื่อเรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ หรือใช้ชีวิตด้วยการพักผ่อนเดินทางท่องเที่ยวชื่นชมกับเพื่อนใหม่ ๆ ในวัยเดียวกัน การเรียนรู้หรือการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ ก็ยังมีความสำคัญอยู่มาก เพราะการที่ได้รับความรู้ใหม่ ๆ วิธีการใหม่ ๆ ที่เจริญก้าวหน้า จะทำให้เป็นคนทันต่อเหตุการณ์ และผู้สูงอายุเองก็ยังมีความต้องการทางการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของโลกปัจจุบัน

ความต้องการทางการศึกษา (Education Needs)

ความต้องการทางการศึกษา โนลล์ (Knowles, 1980) ได้นำแนวคิดของฮูลและมาสโลว์ มาขยายเพื่อให้ได้ความหมายเกี่ยวกับความต้องการทางการศึกษาว่า เป็นสิ่งที่บุคคลควรจะได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อให้สถาบันหรือองค์การของเขาดีขึ้น หรือเพื่อให้สังคมของเขาดีขึ้น ความต้องการนี้เป็นช่องว่างระหว่างระดับสมรรถภาพ (Level of Competencies) ของบุคคลในปัจจุบันกับระดับสมรรถภาพที่สูงกว่า เพื่อจะให้บุคคลสามารถกระทำการได้ประสบผลสำเร็จ ช่องว่างนี้อาจกำหนดโดยบุคคลเอง โดยสถาบัน หรือองค์การของบุคคล หรือสังคมของบุคคลนั้น ๆ โดยสรุปความต้องการทางการศึกษาเป็นความแตกต่างระหว่างระดับความรู้ ความสามารถของบุคคลในปัจจุบันกับความปรารถนาที่จะให้มีขึ้นในอนาคต ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์จะทำหน้าที่สนับสนุนความต้องการทางการศึกษา โดยจะเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลเกิดการเรียนรู้

คูมส์ (Coombs, 1974) ได้กล่าวถึงความต้องการทางการศึกษาของปัจเจกชนว่าเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานและเรื่องทั่ว ๆ ไป เพื่อปรับปรุงชีวิตครอบครัว ชุมชน ที่ตนอาศัยอยู่ให้ดีขึ้น และยังต้องการการศึกษาที่ให้ความรู้ทักษะที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต

ซีสสันส์ (Scissons, 1982) ได้เน้นถึงความต้องการทางการศึกษาว่าเป็นผลของความสัมพันธ์ร่วมระหว่างองค์ประกอบความต้องการสามองค์ประกอบคือ

1. สมรรถภาพพื้นฐาน (Competence) ซึ่งเป็นความต้องการที่เป็นระดับความสามารถของบุคคลที่จะกระทำให้เกิดทักษะบางอย่าง

2. ความเกี่ยวข้อง (Relevance) เป็นความต้องการที่เป็นระดับความสามารถที่

I16696840

อยากจะกระทำให้เกิดทักษะบางอย่างที่บุคคลคาดว่าเหมาะสม

3. แรงจูงใจ (Motivation) เป็นความต้องการตั้งใจที่จะปรับปรุงความสามารถของตนเอง เพื่อการเพิ่มพูนความรู้ทักษะที่จำเป็นในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

ในขณะเดียวกัน โนล์ ได้กล่าวสรุปความต้องการในเชิงการศึกษาของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับ Maslow (อ้างถึงใน อุ่นตา นพคุณ, 2527) และเพิ่มเติมว่า ต้องการได้รับประสบการณ์ใหม่ ๆ (The need for new experience) เพราะธรรมชาติของมนุษย์ชอบของใหม่ ๆ เบื่อของจำเจ การเสริมประสบการณ์ใหม่จะชักจูงมิตรใหม่ให้เกิดความคิดใหม่ ๆ

จึงกล่าวได้ว่า ความต้องการทางการศึกษาของผู้สูงอายุเป็นความต้องการที่จะเสริมศักยภาพที่มีอยู่แล้วให้เกิดความกระจ่างยิ่งขึ้น และนำผลไปสู่การตัดสินใจเกี่ยวกับอนาคตอย่างมีเหตุผล ช่วยเสริมความสุขความเพลิดเพลิน ความสมดุลต่อจิตใจหลังจากคร่ำเคร่งงานในหน้าที่ประจำมาแล้ว และยังสามารถปรับบุคลิกภาพให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

ตอนที่ 3 ทฤษฎีทางสังคมของผู้สูงอายุ

ทฤษฎีว่าด้วยการสูงอายุของมนุษย์ ประกอบด้วยศาสตร์หลายสาขาวิชา จึงทำให้เกิดทฤษฎีต่าง ๆ มากมาย ที่อธิบายถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงของบุคคลเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ สำหรับทฤษฎีทางสังคมนี้จะวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากผู้ใหญ่ รวมทั้งพยายามช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ทฤษฎีทางสังคมมีหลายทฤษฎี แต่ผู้วิจัยจะกล่าวเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ 4 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) ทฤษฎีความปราดเปรื่อง (Intelligence Theory) ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory)

1. ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) เป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยการใช้กิจกรรมในการดำเนินชีวิตให้เหมือนกับวัยกลางคน โดยไม่คำนึงถึงความเสื่อมถอยของร่างกาย แต่พยายามฟื้นฟูทั้งสภาพร่างกายจิตใจและสังคม ซึ่งโรเบิร์ต แฮร์วิกเฮิร์ต (Robert Havighurst, 1963) ได้ศึกษาวิเคราะห์สรุปทฤษฎีกิจกรรมว่าผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมปฏิบัติอยู่เสมอ มีบุคลิกภาพที่กระฉับกระเฉงจะปรับตัวได้ดีและมีความพึงพอใจในชีวิตดีกว่าผู้สูงอายุที่ปราศจากกิจกรรมหรือภารกิจใด ๆ บารโรว์ และสมิธ (Barrow and Smith) ยังกล่าวเสริมอีกว่าบุคคลที่

มีกิจกรรมสูงจะปรับตัวได้ดีทั้งร่างกาย จิตใจและสังคม ในขณะเดียวกัน ชาร์ลอท เอลลิโอโพโลส (Charlotte Eliopoulos) กล่าวถึงทฤษฎีกิจกรรมว่า ผู้สูงอายุควรมีกิจกรรมต่อเนื่อง ควรสนใจร่วมเป็นสมาชิกในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อชดเชยความสูญเสียสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต เช่นการใช้สติปัญญาแทนความสามารถทางร่างกาย ทำกิจกรรมใหม่แทนกิจกรรมเก่าหลังเกษียณอายุ หาเพื่อนใหม่แทนเพื่อนเก่าที่เสียชีวิตไป ทำชีวิตให้กระปรี้กระเปร่าเพื่อการยอมรับของสังคม และนักทฤษฎีกิจกรรมยังเชื่อว่ากิจกรรมทางสังคมเป็นแก่นแท้ของชีวิตและจำเป็นสำหรับทุกวัย กิจกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุ เนื่องจากการมีบทบาทที่ดีทางสังคม (Social Well-being) ของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับความคล่องแคล่วที่ยังคงอยู่ ทัศนะเกี่ยวกับตนเอง (Self Conception) และเกี่ยวกับโลก พร้อมทั้งยืนยันว่า ผู้สูงอายุที่ยังคงรักษากิจกรรมทางสังคมไว้ได้จะเป็นผู้มีภาพพจน์ในตนเอง (Self Image) ในทางบวก ปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดี มีความพอใจในชีวิตและเป็นผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ

2. ทฤษฎีความปราดเปรื่อง (Intelligence Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้สูงอายุที่ยังปราดเปรื่องและคงความเป็นปราชญ์อยู่ได้ ก็เพราะยังเป็นผู้สนใจในเรื่องราวต่าง ๆ อยู่ มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่ตลอดเวลา (บริบูรณ์ พรพิบูรณ์, 2529)

3. ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ในทางสังคมวิทยา บทบาทคือพฤติกรรมที่ถูกคาดหวังจากปัจเจกบุคคลตามตำแหน่งหรือสถานภาพ โดยใช้เกณฑ์มาตรฐานทางอายุเป็นเครื่องกำหนด เมื่อบุคคลอายุมากขึ้นจะสูญเสียบทบาททางสังคมที่เคยมีในอดีต การที่จะมีบทบาทใหม่มาทดแทนบทบาทเก่าได้ดีเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับมโนทัศน์ของบุคคลนั้น (Roscow, 1985) ทฤษฎีนี้ช่วยให้ผู้สูงอายุรู้จักปรับตัวเตรียมตัวถึงบทบาทของตนเองโดยการเปิดโอกาสทางสังคมในรูปของอาสาสมัคร กลุ่มเพื่อน ฯลฯ ที่มีความสอดคล้องกับทฤษฎีกิจกรรม

4. ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) เป็นการปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุที่จะต้องสร้างสังคมใหม่ขึ้นมาทดแทนสังคมเก่าที่สูญเสียไปและปรับตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ นิวการ์เท็น, แฮวิกเฮิร์ส และโทบิน (Neugarten, Havighurst and Tobin, 1968) กล่าวสรุปว่า ผู้สูงอายุจะปรับตัวได้ดีเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับอดีตและจะประสงความสำเร็จในการดำเนินชีวิตจะต้องคงไว้ซึ่งบุคลิกภาพ

จากทฤษฎีทางสังคมว่าด้วยผู้สูงอายุที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า ผู้สูงอายุนั้นยังสามารถทำ

กิจกรรมหรือภาระกิจอื่นได้ต่อไปตามกำลังความสามารถ เพื่อเป็นการทดแทนกิจกรรมและบทบาทที่สูญเสียไปด้วยกิจกรรมใหม่ที่เหมาะสมกับบุคลิกลักษณะและความสามารถในด้านสติปัญญา เพื่อสร้างความพึงพอใจในการดำรงชีวิต หากปล่อยทิ้งไว้จะทำให้เกิดความเหงา ว้าเหว่ ซึมเศร้า ก่อให้เกิดความเครียดซึ่งเป็นสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บทั้งทางร่างกายและจิตใจ การที่ถูกแยกตัวออกจากสังคมเพื่อความจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงตามปกติของกระบวนการที่เป็นผู้สูงอายุ แต่ก็ยังมีความต้องการคงสภาพของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมไว้ในบทบาทของความสุขความสงบ

ตอนที่ 4 ลักษณะกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนวัยสูงอายุ

ในการจัดกิจกรรมและบริการทางการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุจะต้องพิจารณาถึงความต้องการ ความสนใจ ที่สอดคล้องกับภารกิจของวัย คำนึงถึงลักษณะความแตกต่างและวิธีการปรับตัว และต้องสร้างแรงจูงใจให้เหมาะกับกลุ่มผู้สูงอายุแต่ละกลุ่ม มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2533) กล่าวว่า บุคคลวัยสูงอายุจะมีลักษณะการปรับตัวแตกต่างกันดังนี้

1. กลุ่มที่ยอมรับความจริง บังคับตนเองได้ สามารถปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ดีพอสมควร กลุ่มนี้ชอบร่วมกิจกรรมของหมู่คณะ ปรับตัวไปในทางสร้างสรรค์ เช่น ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ปรับตัวเสริมสร้างบุคลิกภาพช่วยเหลือทำประโยชน์ให้สังคมตามความรู้ความสามารถ

2. กลุ่มที่พยายามต่อสู้กับความหวาดหวั่น ไม่แน่นอนของชีวิต พยายามบังคับตนเองให้มีใจสู้ ไม่ยอมแพ้แม้แต่สังขาร มีสังคมอยู่ในวงจำกัด ไม่ยอมรับว่าแก่ ใช้เวลาว่างหาความสุขเพลิดเพลินให้ตนเอง ยังมัวเมาในรูป รส กลิ่น เสียง และอื่น ๆ

3. กลุ่มที่รู้สึกว่าไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ทำให้เศร้าสลดหดหู่ใจ สิ้นหวัง ท้อแท้ต่อการปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลง ถ้ามีความเสื่อมถอยทั้งทางร่ายกายและจิตใจไม่สามารถอยู่ในสังคมได้ ใช้เวลาว่างไปในทางผิดไม่เกิดประโยชน์ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่อหน่ายชีวิต สุขภาพจิตเสื่อม

ดังนั้นการที่จะให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่า อยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างอย่างมีความสุข จึงควรจัดกิจกรรมการศึกษาที่เหมาะสมตามความจำเป็นดังนี้

1. เป็นกิจกรรมเชิงปฐมนิเทศหรือแนะแนว เป็นกิจกรรมสำหรับผู้ครบเกษียณอายุ

เพื่อการปรับตัวให้เหมาะสม สามารถจัดได้หลายรูปแบบ

2. เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการปรับตัวต่อความเสื่อมถอยของร่างกาย อาจจะอยู่ในรูปของการให้คำแนะนำ อบรม หรือสัมมนา

3. เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการปรับตัวให้เหมาะสมกับรายได้ที่ลดลงและภาวะการออกจากงาน

4. เป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการปรับตัวต่อการจากไปของคู่ครองและการอยู่ตามลำพัง เช่น การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่าง ๆ

5. เป็นกิจกรรมที่ไม่ต้องใช้กำลังมาก ได้แก่ออกกำลังกาย เล่นกีฬา เดินเล่น วิ่งเหยาะ พายเรือ ว่ายน้ำระยะสั้น ๆ ฯลฯ

6. เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมโอกาสการคบหาสมาคมกับบุคคลอื่น โดยเฉพาะบุคคลวัยเดียวกัน เช่น การพบปะสังสรรค์ร่วมรุ่น การจัดอยู่ค่ายครอบครัว การเข้าร่วมกิจกรรมชมรมผู้อาวุโส สมาคมผู้สูงอายุในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแข่งหมากรุก หมากฮอส การจัดนิทรรศการงานอดิเรก การจัดพอทลัคดินเนอร์ (pot-luck dinner) การจัดอภิปรายและสนทนาในหัวข้อต่าง ๆ การฝึกทำอาหาร การจัดโปรแกรมนำเที่ยว เพื่อให้ผู้สูงอายุได้พักผ่อนหย่อนใจ สร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น

7. เป็นกิจกรรมที่สนับสนุนและชี้แนะแนวทางการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนและสังคม กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ต้องใช้เหตุผล ให้การยอมรับนับถือในความสามารถและประสบการณ์ของผู้สูงอายุ เช่น การสัมมนา อภิปรายบทบาทของผู้สูงอายุต่อสังคม เช่น ทรัพยากรทางวัฒนธรรม เป็นบรมครู ถ่ายทอดศิลปวิทยาด้านต่าง ๆ เป็นผู้อบรมสั่งสอนลูกหลาน เป็นศูนย์รวมใจของครอบครัว การให้ความรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง อาสาสมัครบำเพ็ญประโยชน์มูลนิธิต่าง ๆ

8. เป็นกิจกรรมที่ช่วยเหลือการปรับปรุงและจัดสภาพที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับวัยสูงอายุ คำนึงถึงความปลอดภัย เข้าออกสะดวก มีเครื่องอำนวยความสะดวกพอสมควรตามความจำเป็น อาจจัดในรูปการสนทนา อภิปราย ประชุม สัมมนา ปาฐกถา

สุวนีย์ เกี่ยวกิ่งแก้ว (2530) ได้เสนอกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุสรุปได้ดังนี้

1. กิจกรรมอาชีวบำบัด ที่ได้ส่งเสริมความแข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจเช่น การเต้นรำ วาดรูป พบปะสังสรรค์กับเพื่อน จะก่อให้เกิดสุข เพลิดเพลิน ไม่ฟุ้งซ่าน

2. กิจกรรมการออกกำลังกายที่เหมาะสม ก่อให้เพลิดเพลินสุขภาพจิตดี

3. กิจกรรมบำบัดด้วยหนังสือ เป็นการใช้หนังสือป้องกันหรือรักษาจากการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจหลังจากอ่านหนังสือ ช่วยให้จิตดีขึ้นและยังเกิดความรู้ทันโลก ทันเหตุการณ์

4. กิจกรรมทางศาสนา จะช่วยลดความวิตกกังวลเรื่องแก่ เจ็บ ตาย ตามหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับวัฏสังขาร

5. กิจกรรมอาสาสมัคร ช่วยให้มองเห็นตนเองมีค่าต่อสังคม เช่น การเห็นพ่อแม่บุญธรรม

กชกร สังขชาติ (2536) ได้เสนอแนะกิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้ ที่เกี่ยวข้องกับความรู้เก่าและมีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

2. กิจกรรมนันทนาการ ช่วยให้ชีวิตสดชื่นที่ได้สัมผัสกับบุคคลอื่น ๆ ทั้งด้านกีฬา ดนตรี ท่องเที่ยวในประเทศและต่างประเทศ จะช่วยให้ผู้สูงอายุได้สัมพันธ์กับผู้อื่นได้แลกเปลี่ยนความสนใจ

3. กิจกรรมบริการผู้อื่น เป็นการเสียสละที่มีประโยชน์ต่อสังคม เช่น เข้าร่วมกลุ่มการเมือง เข้าร่วมกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มบริโภค กลุ่มสิทธิมนุษยชน โครงการอนามัยสุขภาพ โครงการสังคมสงเคราะห์ องค์การกุศลต่าง ๆ ฯลฯ

4. กิจกรรมด้านการทำงานที่ได้รับเงินตอบแทน เช่น ทำงานรับจ้างที่มีความชำนาญในบางเรื่อง เช่น แพทย์ นักบัญชี วิศวกร อาจารย์สอนพิเศษ หรือธุรกิจการค้าเป็นของตนเอง

5. กิจกรรมธุรกิจและลงทุน เหมาะแก่ผู้ที่เกษียณอายุราชการแล้ว การบริหารการจัดการ การซื้อหุ้นเพื่อการลงทุน

6. กิจกรรมงานอดิเรก เพื่อความเพลิดเพลิน สุขใจมาก เช่น ปลูกต้นไม้ ตกแต่งต้นไม้ การทำสวน จัดสวนไม้ดอก ปรุงอาหาร วาดรูป เลี้ยงดอกไม้ การทำขนม เป็นต้น

จึงสรุปได้ว่า แม้สุขภาพร่างกายและจิตใจจะเสื่อมลงไปบ้าง แต่พลังความคิดสร้างสรรค์ของคนสูงอายุก็ยังคงมีอยู่ ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุบางคนได้ถอยออกจากสังคม ต้องการที่จะอยู่คนเดียวบางขณะ แต่ทางธรรมชาติแล้วมนุษย์จะอยู่คนเดียวไม่ได้ จะต้องมีความสัมพันธ์กับสังคมชั่ว

ชีวิตในรูปแบบของกิจกรรมที่จะเป็นสิ่งสำคัญให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนมีคุณค่า เกิดความสุข มีความภาคภูมิใจ จึงควรได้รับการส่งเสริมร่วมมือสนับสนุนจากองค์กรและสถาบันให้มากขึ้น

ตอนที่ 5 แนวคิด นโยบาย และมาตรการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งที่เป็นไปตามธรรมชาติและเป็นไปโดยการกระทำของมนุษย์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุโดยตรง ทำให้ผู้สูงอายุต้องรู้จักการปรับตัวให้กลมกลืนกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์จากกลไกที่สำคัญที่เรียกว่าการศึกษา

การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ จะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้รับการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะในช่วงท้ายของชีวิตและยังเป็นการส่งเสริมสิทธิของมนุษย์ที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

อิลลิช (Illich, n.d. อ้างถึงในสุนทร สุนันท์ชัย, 2523) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการการจัดการศึกษาที่ดีควรมี 3 ประการ คือประการแรกหาทางให้คนที่ประสงค์จะเรียนไม่ว่าเมื่อใด ระยะใด ในชีวิตของเขา ประการที่สองช่วยให้คนที่ประสงค์จะแบ่งปันความรู้ให้แก่ผู้อื่นและประการที่สามให้โอกาสแก่ผู้ที่ประสงค์จะเสนอข้อคิดเห็นของตนแก่สาธารณะให้มีทางที่จะกระทำได้

ครูม (Croom, 1978) กล่าวว่า ผู้สูงอายุควรได้มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างถูกต้องเพื่อแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต เพราะปัจจุบันผู้สูงอายุนับวันจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

สุนทร สุนันท์ชัย (2523) กล่าวว่าการศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) มีความจำเป็นสำหรับคนในยุคนี้ ทั้งเทคนิควิทยาการในโลกปัจจุบันก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วจนเป็นการสุดวิสัยที่บุคคลจะติดตามทัน ถึงแม้เคยเรียนในชั้นสูงสุดคือดุษฎีบัณฑิตมาแล้ว หากมิได้ติดตามวิทยาการใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ความรู้ที่ได้รับในชั้นสุดท้ายนั้นก็กลายเป็นสิ่งล้าหลังไปในที่สุด

สุรกุล เจนอบรม (2529) ได้กล่าวเกี่ยวกับการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับการศึกษาว่าการให้การศึกษาผู้สูงอายุถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษานอกโรงเรียน

จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการสร้างกิจกรรมบริการความรู้เพื่อผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตในบั้นปลายอย่างมีความสุข

สุนทร สุนันท์ชัย (2529) กล่าวว่าประชาชนทั่วไปทุกคนทุกเพศทุกวัย แม้เคยได้รับการศึกษามาแล้วก็ควรได้รับบริการทางการศึกษาในบางลักษณะเพื่อพัฒนาตนเองต่อไปตามหลักการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษานอกโรงเรียนจึงต้องจัดการศึกษาสำหรับทุกคน และการศึกษาสำหรับทุกกลุ่ม

ประเวศ วะสี (2533) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตทุกช่วงชีวิต โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันมีความก้าวหน้าเรื่องความรู้มากมาย โลกเปลี่ยนแปลงเร็ว จึงต้องเน้นการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุในรูปแบบที่หลากหลาย และผู้สูงอายุจะหยุดศึกษาไม่ได้ถ้าผู้สูงอายุหยุดศึกษาจะตามไม่ทันโลก ถ้าตามโลกไม่ทันลูกหลานก็ไม่อยากพูดด้วย เพราะคุยกันไม่รู้เรื่อง ทำให้เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างวัยขึ้น การศึกษาจะช่วยให้ผู้สูงอายุเป็นคนทันสมัยขึ้น และมีความสุข พัฒนาศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ให้นำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินได้เต็มที่

กชกร สังขชาติ (2536) กล่าวว่าการเรียนรู้เป็นเรื่องที่ทำได้ทุกช่วงอายุและเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน การเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ทุกคนจึงมีความจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ทันกับเหตุการณ์ ผู้สูงอายุต้องการเรียนรู้เพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น ความพึงพอใจ หรือเพื่อการแลกเปลี่ยนความสนใจกับผู้อื่นในการสนทนา

ในต่างประเทศมีการจัดกิจกรรมทางการศึกษาให้กับผู้สูงอายุกันอย่างกว้างขวาง เช่น ประเทศญี่ปุ่น ฝึกอบรมให้ผู้สูงอายุมีงานทำ ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยการจัดการศึกษาต่อเนื่องเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุ นำเอาความรู้ความสามารถและทักษะต่าง ๆ ของผู้สูงอายุไปใช้เป็นนโยบายพิจารณาการจ้างงานสำหรับผู้สูงอายุ (สมศรี กันธมาลา, 2529)

ในประเทศออสเตรเลีย จัดโครงการการศึกษาต่อเนื่องสำหรับผู้สูงอายุหลายโครงการ เช่น โครงการอภิปรายกลุ่มหนังสือ (Book Group Discussion Scheme) เพื่อส่งเสริมให้ผู้ใหญ่อ่านหนังสือและอภิปรายหนังสือเป็นสื่อ โครงการมหาวิทยาลัยวัยที่สาม เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่ว่างจากภารกิจประจำวันหรือผู้ที่เกษียณอายุราชการแล้วที่ยังสนใจจะหาความรู้

เพิ่มเติม หรือประสงค์จะถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่น (สุนทร โคตรบรรเทา, 2529)

ในประเทศจีน ผู้สูงอายุที่เกษียณอายุราชการแล้วหรือออกจากงานในหน้าที่ประจำ แต่ยังมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ยังดีอยู่ ก็จะได้เป็นที่ปรึกษาให้ความรู้แก่พวกชาวนาเพื่อช่วยในการพัฒนาชนบท ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมการศึกษาเช่นเดียวกัน

จากทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวมาแล้ว จึงสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเพื่อเป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งถือว่ามีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างมาก สามารถช่วยแก้ปัญหาผู้สูงอายุที่มีจำนวนและสัดส่วนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กิจกรรมทางการศึกษาจะช่วยให้ผู้สูงอายุใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ศึกษาวิชาความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับวัยสูงอายุในด้านต่าง ๆ เพื่อจะได้นำมาปรับพฤติกรรมและบุคลิกภาพให้สมบูรณ์ต่อไปได้

นโยบายรัฐบาลเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ จึงได้มีมติให้จัดตั้งกรรมการผู้สูงอายุขึ้นเพื่อศึกษาวิจัยและวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ได้จัดแผนระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุ (2525-2544) เพื่อใช้เป็นแม่บทสำหรับองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะดำเนินการให้เป็นเอกภาพโดยมีทิศทางและเป้าหมายตามที่แผนกำหนดไว้ และเพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุสามารถนำประโยชน์แก่ตนเอง ครอบครัวและสังคม จึงกำหนดนโยบายด้านการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยเฉพาะการจัดการศึกษานอกระบบให้มีรูปแบบและเนื้อหาสาระที่ผู้สูงอายุจะมาร่วมกิจกรรม และได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง โดยอาจจะให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุในเรื่องวิธีการเลี้ยงดูเด็ก เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถมีบทบาท มีส่วนร่วมในครอบครัวได้เป็นอย่างดี และจัดกิจกรรมในรูปแบบที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้แสดงความสามารถในสาขาวิชาต่าง ๆ ต่อสาธารณชน เพื่อให้สังคมยอมรับในบทบาทของผู้สูงอายุมากขึ้น อีกทั้งจัดให้ผู้สูงอายุได้พบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างผู้สูงอายุและกลุ่มอื่น ๆ ด้วย (คณะอนุกรรมการการศึกษาวิจัยและวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับผู้สูงอายุ, 2526)

สำหรับนโยบายด้านการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2535) ได้กำหนดให้จัดเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ได้โอกาสการเรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องตลอดชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) โดยเร่งกระจายโอกาสทางการศึกษาทุกระดับอย่างกว้างขวาง

ให้มีลักษณะเป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ ยืดหยุ่นหลากหลายในรูปแบบและวิธีการ ให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน และสังคม เพื่อเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เร่งพัฒนาข้อมูล ข่าวสาร และสารสนเทศทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งส่วนกลางและภูมิภาคเพื่อนำไปใช้ในการวางแผน การบริหาร และการจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ส่วนกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินงานในด้านการจัดการศึกษาแก่ผู้สูงอายุตามแผนฯ ซึ่งสมบูรณ์สุข อิ่มโอษฐ์ (2534) ได้รวบรวมสรุปได้ดังนี้

1. ส่งเสริมสนับสนุนให้ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนทุกจังหวัดฉลองวันผู้สูงอายุแห่งชาติขึ้นในวันสงกรานต์ พร้อมทั้งทำเอกสารข้อมูลด้านอาชีพอิสระออกเผยแพร่

2. จัดกลุ่มผู้สูงอายุให้ได้มีโอกาสสังสรรค์กันและกลุ่มอื่น ๆ เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ชมรมอาชีพต่าง ๆ ส่งเสริมให้วัดจัดกิจกรรมฟังธรรม นั่งสมาธิ เผยแพร่ธรรมะ

3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถเป็นวิทยากรตามถนัด

4. จัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในรูปแบบต่าง ๆ ทุกจังหวัด รวมทั้งกระทรวงและกรมต่าง ๆ

5. ส่งเสริมการกีฬาและนันทนาการที่เหมาะสมกับทุกเพศทุกวัยทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน

มาตรการด้านการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่

สำหรับมาตรการของคณะทำงานพิจารณานโยบายและมาตรการหลักเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุ (2535-2554) ได้มีมาตรการด้านการศึกษา สังคม วัฒนธรรม และจิตใจดังนี้

1. รณรงค์ให้ประชาชนเห็นคุณค่าและเห็นประโยชน์ของการมีสมาชิกหลายรุ่นอยู่ร่วมกันในครอบครัว สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว

2. รณรงค์ให้ประชาชนและสถาบันต่าง ๆ รักษาค่านิยมให้ความเคารพ กตัญญูกตเวทีและบุพการี

3. สนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้มีบทบาทและมีส่วนช่วยในครอบครัวรวมทั้งถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ ความสามารถในสาขาวิชาต่าง ๆ ต่อชนรุ่นหลัง ๆ เพื่อให้สังคมยอมรับในบทบาทผู้สูงอายุมากขึ้น

4. ให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจัดบริการให้การศึกษาและให้ความรู้ในรูปแบบ

และเนื้อหาต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ

5. ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน โดยให้แทรกเรื่องครอบครัวศึกษาเข้าไปในการศึกษาทุกระดับ

6. ปรับปรุงวิธีเผยแพร่คำสอนในรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลายและเหมาะสมแก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะสถาบันศาสนา เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจของผู้สูงอายุ

7. ปรับปรุงกฎหมายให้ความคุ้มครองผู้สูงอายุ โดยกำหนดโทษที่รุนแรงสำหรับผู้กระทำผิด โดยเฉพาะการกระทำต่อบุพการี

จึงเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่ทรงคุณค่าแก่ครอบครัว ชุมชน และสังคม รัฐบาลจึงได้ออกนโยบายและมาตรการเพื่อที่จะส่งเสริมให้โอกาสแก่ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และให้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือสังคม ชุมชน จากการนำเอาศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์โดยส่วนรวมให้มากที่สุด สำหรับในทางสังคมให้ประชาชนยกย่องมองเห็นว่าเป็นมรดกทางปัญญาที่มีความสำคัญต่อประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

ตอนที่ 6 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุ

การศึกษาเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการจัด Elder Hostel ที่นิยมจัดกันอย่างแพร่หลายในต่างประเทศมาเป็นแนวทางในการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยนักวิชาการที่มีชื่อเสียงคือ

ยูจิน เอส มิลล์ (Eugene S.Mills, 1992) ได้กล่าวถึงการจัดโครงการ Elder Hostel ว่าเป็นโครงการที่จัดขึ้นหรือดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีความพร้อมในทุก ๆ ด้าน วัตถุประสงค์ของการจัดอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรวัยสูงอายุ ความคิดทั่วไปที่เกี่ยวกับคนแก่หรือผู้สูงอายุที่ถูกจำกัดอยู่กับการล้อมกรอบทุกอย่างที่ด้อยกว่าประชากรกลุ่มอื่น ๆ ขาดการสนับสนุนทางเศรษฐกิจการรักษาพยาบาลไม่เพียงพอต่อสุขภาพที่ทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว และยังขาดโอกาสสำหรับการต่อเวลาสำหรับตนเอง การปลดผู้สูงอายุออกจากสังคมหรือการเกษียณอายุราชการทำให้ทัศนร่วมสมัยมองผู้สูงอายุอย่างน้อยค่า ซึ่งเป็นกระบวนการปลดความผูกพันที่ไร้ค่าและเป็นเรื่องที่น่าเศร้าสำหรับผู้สูงอายุ ทั้ง ๆ ที่

(Robert N.Butler, 1975) ยังคงเรียนรู้ สามารถใช้งานได้ มีผลผลิต มีความคิดสร้างสรรค์ ต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่ช่วยเหลือสังคมโดยการบริจาคทุนให้แก่เยาวชนและยังเป็นผู้คิดการจัดตั้งสถาบันต่าง ๆ ขึ้นทั้งยังเป็นนักประดิษฐ์คิดค้นทางด้านสังคมและการศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่ทรงคุณค่าที่ควรแก่ระลึกถึงเอาใจใส่เพื่อให้ผู้สูงอายุเกิดทัศนคติใหม่ในทางบวก

ดังนั้นในปี 1975 มาร์ติน พี โนลตัน และเดวิด เบียงโค (Martin P.Knowlton and David Bianco) ได้จัดตั้งโปรแกรม Elder Hostel ขึ้นเป็นโปรแกรมการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุที่ต้องการที่จะขยายเขตเขตพัฒนาความสนใจและความกระตือรือร้นใหม่ของตนเอง สนับสนุนให้ผู้สูงอายุพัฒนาความคล่องแคล่ว เพิ่มพูนความรู้ในมหาวิทยาลัยหลังจากเกษียณอายุราชการแล้ว จากหลายสาขาอาชีพอย่างมีความสุข โดยใช้เครื่องมือ เครื่องอำนวยความสะดวกบุคลากร และอื่น ๆ ที่มีอยู่จากศาสตร์ต่าง ๆ จากหลายศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ผู้สูงอายุไม่ต้องต่อสู้กับปัญหาและอุปสรรคตามลำพัง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น มองชีวิตเป็นสิ่งมีค่าต่อตนเองและสังคม ขยายขอบเขตความสนใจและพัฒนาความกระตือรือร้น ผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกของโครงการจะต้องมีอายุ 60 ปีขึ้นไป แต่ยังกระฉับกระเฉงอยู่ ขณะที่เข้าร่วมโครงการจะต้องเข้าพักในมหาวิทยาลัยเหมือนกับนิสิตนักศึกษาทั่วไป ผู้สูงอายุเลือกลงทะเบียนตามวิชาที่สนใจได้ไม่เกินคนละสามวิชาโดยไม่มีหน่วยกิตรองรับ หลักสูตรที่ใช้จัดการเรียนการสอนใช้แบบผสมผสานสำหรับความสำเร็จในช่วงระยะเวลาที่กำหนด ยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม โดยมีเนื้อหาสาระกิจกรรมครอบคลุม 3 ประการ คือ

1. การศึกษาเสริมปัญญา จะศึกษาเรื่องทั่ว ๆ ไปที่เห็นว่าน่าสนใจเช่น ประวัติศาสตร์โบราณคดี การใช้พจนานุกรม ฯลฯ

2. การท่องเที่ยวทัศนศึกษา เป็นการนำกลุ่มออกศึกษานอกสถานที่เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการที่ได้ชมสถานที่น่าสนใจทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น พิพิธภัณฑ์ โบราณวัตถุ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในชนบท พร้อมทั้งการช่วยกันคิดแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากที่มนุษย์สร้างขึ้นและจากธรรมชาติ และเปิดโอกาสให้สมาชิกมีเวลาซื้อของต่าง ๆ ตามอัธยาศัยในแหล่งการค้า การดูภาพยนตร์ ฟังเพลง ฯลฯ

3. การสังคมเพื่อมิตรภาพ ต้องการให้ผู้สูงอายุได้อยู่ร่วมกับสมาชิกในวัยเดียวกัน เพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์และความคุ้นเคยต่อกัน ทำให้เกิดความรักความเห็นใจซึ่งกันและกัน สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสมช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและผู้อื่นได้ด้วยดี กิจกรรมกลุ่มได้แก่ การร้องเพลง ฟังดนตรี เต้นรำ นันทนาการต่าง ๆ และกีฬาว่ายน้ำ ฯลฯ

สำหรับด้านรูปแบบการจัด ใช้แบบการเรียนเป็นกลุ่มแบบชั้นเรียนในหลายวิธีการ เช่น การบรรยาย การอภิปราย การสาธิต การแสดงบทบาทสมมติ ล้อเลียนนักการเมือง ฯลฯ

การจัดแต่ละโครงการนั้นจะมีสมาชิกประมาณ 15 ถึง 40 คน และใช้ระยะเวลาในการจัดหนึ่ง สอง สาม หรือมากกว่านี้ เปิดเรียนทุกวันไม่เว้นวันหยุด เพราะการเรียนจะควบคู่กับการท่องเที่ยวภาคสนาม การเล่นในกิจกรรมที่หลากหลาย

วิทยากร ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีชื่อเสียง มีคุณวุฒิ และความชำนาญที่เกษียณอายุราชการแล้ว และทั้งยังเป็นผู้ที่ดำรงตำแหน่งสูงส่งในปัจจุบัน

งบประมาณหรือค่าเป็นราคาที่ไม่แพง ไม่มีขั้นตอนยุ่งยาก เน้นความสะดวกมากที่สุด

เมื่อจบหลักสูตรหรือโครงการที่กำหนด สมาชิกทุกคนจะได้รับประกาศนียบัตรสำเร็จการศึกษา ท่ามกลางเสียงหัวเราะ ปรบมือ ที่บ่งบอกความสุขอย่างแท้จริง และเมื่อเปิดการศึกษาใหม่สมาชิกเหล่านี้ก็จะกลับเข้ามาร่วมโครงการต่อไปอีกหลาย ๆ ครั้ง จนทำให้มหาวิทยาลัยในอเมริกาหลายแห่งต้องเปิดโครงการนี้ขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยแฮมตัน มหาวิทยาลัยพอล สมิธ มหาวิทยาลัยคันตี ฯลฯ

สุนทร สุนันท์ชัย (2523) ได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยว่า มหาวิทยาลัยควรจะทำหน้าที่เผยแพร่วิทยาการสมัยใหม่ให้แก่ชุมชนโดยกว้างขวาง เนื่องจากมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งวิทยาการที่สมบูรณ์ที่สุดในบรรดาสถานศึกษาด้วยกัน มีทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ อุปกรณ์ที่จะเผยแพร่ความรู้ค่อนข้างสมบูรณ์ บทบาทของมหาวิทยาลัยในอังกฤษและอเมริกานอกเหนือจากสอนในชั้นเรียนแล้วยังทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ให้แก่ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดหลักสูตรระยะสั้นสำหรับประชาชนสอนทางไปรษณีย์ มีหลักสูตรภาคค่ำ ทั้งเพื่อรับปริญญาและไม่รับปริญญา การสอนจัดในรูปปาฐกถา การประชุมทางวิชาการ จัดวันปกติบ้าง ความจริงมหาวิทยาลัยในประเทศไทยหลายแห่งน่าจะดำเนินการให้แพร่หลายได้ เพราะเป็นแหล่งวิชาการที่สำคัญที่สุดสามารถจัดสอนวิชากรให้ประชาชนได้แทบทุกสาขาวิชา เช่น วิชาเกษตร คหกรรม

ศาสตร์ บัญชี ภาษาต่างประเทศ โบราณคดี ศิลป วรรณคดี การเมือง เศรษฐกิจ กฎหมายการค้า กฎหมายแรงงาน การเลี้ยงดูอบรมเด็ก จิตวิทยาประยุกต์ การบริหารธุรกิจ การเลี้ยงกล้วยไม้ การเลี้ยงสัตว์ การเต้นรำ ทำกับข้าว โยคะหรือวิปัสนา ฯลฯ และยังเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยในลักษณะดังนี้

1. เปิดเป็นโปรแกรมเพิ่มพูนความรู้ทั้งวิชาชีพ และเพื่อสนองความอยากรู้ในการนำไปใช้เพื่อปรับปรุงตนเอง และประโยชน์อื่น ๆ สำหรับบุคคลทั่วไป เช่น การโฆษณา เขียนบทความหนังสือพิมพ์ การโฆษณา การออกแบบ นาฏศิลป์ ฯลฯ

2. ด้านรูปแบบหรือวิธีจัด อาจใช้สถานที่ในมหาวิทยาลัยหรือนอกบริเวณมหาวิทยาลัย ผู้สอนหรือวิทยากรใช้ผู้สอนของมหาวิทยาลัยหรือผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยก็ได้

3. ด้านหลักสูตร อาจมีระยะสั้น ระยะยาว แตกต่างกันไปตามเนื้อหา อาจจัดในตอนค่ำ หรือวันเสาร์ อาทิตย์ แล้วแต่ความสะดวกของผู้เรียน

สุนทร โคตรบรรเทา (2525) ให้ข้อเสนอแนะสอดคล้องกันว่ามหาวิทยาลัยควรมีนโยบายรับบุคคลเข้าเรียนทุกภาคเรียนหรือตลอดปี ไม่จำกัดอายุของผู้เรียนไม่กำหนดเวลาเรียนและสภาพการศึกษาตายตัว สามารถเข้าศึกษาหรือออกจากมหาวิทยาลัยหลายครั้ง แล้วกลับเข้ามาใหม่ก็ได้ ตามความสนใจและความต้องการ มหาวิทยาลัยจึงควรมีนโยบายรับแบบระบบเปิด (Open Admission) การจัดการเรียนการสอนไม่ต้องแบ่งชั้นเรียน ให้เรียนรวมกับผู้ที่เรียนเต็มเวลา (Full time) และไม่เต็มเวลา (Part time) หรือสนใจเป็นรายวิชาและวิชาเดียวกัน อาจเปิดสอนหลายเวลา ทั้งเช้า บ่าย ค่ำ เพื่อให้สะดวกแก่ผู้เรียน ใช้รูปแบบการจัดทั้งระบบทางไกล (Distance Education) ใช้วิทยุ โทรทัศน์ การศึกษาด้วยตนเอง การศึกษาทางไปรษณีย์ (Correspondence Education) ใช้สื่อมวลชนหรือศูนย์การเรียนและห้องปฏิบัติการ (Learning Laboratory) ของมหาวิทยาลัย วิทยากรก็ใช้อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย ผู้ชำนาญการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้รู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือบางโครงการใช้นิสิตปริญญาตรีและบัณฑิตหรือผู้สอนประจำวิชาก็ได้

ชาญชัย อาจินสมาจาร (2527) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยว่ามหาวิทยาลัยและวิทยาลัยชุมชนควรจะขยายการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชน เปิดโอกาสให้สตรีชนชั้นล้าหลัง (Backward Classes) และผู้เรียน

อาวุโส (First Generation Learners) เพื่อสนองและสะท้อนความต้องการทางการศึกษาของสังคมที่มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น และให้ชุมชนมีความรู้ทันสมัย ตระหนักต่อความคิด แนวโน้มและข่าวสารใหม่ ๆ นอกจากนั้นยังทำให้มหาวิทยาลัยมีกิจกรรมตลอดไป วิธีการจัดใช้รูปแบบทางไปรษณีย์ และเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยในช่วงสั้น ๆ ตลอดจนออกปฏิบัติงานภาคสนาม (field work) ใช้บทเรียนสั้น ๆ ชอบช่ายแคบ ๆ ระยะเวลาสองถึงสามเดือนหรือระยะนานกว่านั้น อาจใช้บรรยาย ประชุมและสัมมนา สาธิต ประชุมปฏิบัติการ ปฏิบัติงานสนามในช่วงเวลาสั้น ๆ หรือใช้แบบเรียนเป็นชุด ๆ เป็นแผ่นปลิวและวารสาร บทเรียนในบางเวลา เช่น ตอนเช้าตอนบ่าย หรือวันสุดสัปดาห์ อาจใช้บทเรียนในภาคฤดูร้อนและในยามว่าง ลักษณะการจัดควรยืดหยุ่นตามความเหมาะสมกับวัย

นรินทร์ บุญชู (2528) ได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยว่ามหาวิทยาลัยเป็นผู้นำทางวิชาการสูงสุดในระดับท้องถิ่น สามารถจัดการศึกษาให้ประชาชนได้หลายรูปแบบ ควรประสานความรู้ความเข้าใจระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน เป็นการถ่ายเทความรู้และประสบการณ์ให้แก่กันและกัน หลักสูตรเป็นวิชาการและวิชาชีพระยะสั้นในภาคฤดูร้อน

มุกดา ศรียงค์ (2533) ได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยว่า เป็นการเตรียมบุคคลให้เผชิญชีวิตที่อิสระ มีประสบการณ์ใหม่ทั้งในด้านส่วนบุคคล สังคมและวิชาการ และความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งของมิตรภาพ ให้รู้จักการปรับตัวที่ดี รู้จักตัวเองและโลกรอบ ๆ ตัวได้กว้างขวางยิ่งขึ้น และปัจจุบันจากความก้าวหน้าทางวิทยาการมากมาย ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมจึงทำให้มหาวิทยาลัยขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับโครงการการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุที่จะสะท้อนถึงความคิดต่าง ๆ ของผู้สูงอายุได้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับความต้องการวัยสุดท้ายของชีวิต แทนที่จะปล่อยให้อยู่ในความวิตกกังวลเหมือนกับถูกเนรเทศให้อยู่โดดเดี่ยวกับความว้าเหว่ตามลำพัง การที่ผู้สูงอายุได้ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่เน้นกิจกรรมความเป็นธรรมชาติของผู้สูงอายุที่จะอยู่ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน สัมมนา ปรึกษาหารือ ฟังแนวคิดของผู้อื่นบ้าง ฟังปาฐกถาเรื่องที่น่าสนใจบ้าง นอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเดิมที่จำเจมาสู่สถานที่ใหม่ ย่อมจะทำให้เกิดความสนุกสนาน ได้ความรู้ ได้ท่องเที่ยวทัศนศึกษา อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุเอง และอาจจะนำประโยชน์ที่ได้ไปเผยแพร่สู่เพื่อนผู้สูงอายุอื่น ๆ

อีกด้วย และปัจจุบันสังคมส่วนใหญ่มองผู้สูงอายุด้อยค่า เพิกเฉย หรือว่าละทิ้ง พอหมดวัยทำงานไปแล้วลูกหลานมีแต่ความรำคาญ ความรังเกียจ ทั้ง ๆ ที่บุคคลเหล่านี้เคยทำประโยชน์ให้แก่สังคมมากมากแล้ว และเมื่อพ้นวัยทำงานไปแล้ว หลาย ๆ คนก็ยังมีสมรรถภาพที่ดีอยู่ มีความจำความคิดที่ดี มีผลงานต่าง ๆ มากมาย ซึ่งความรู้และประสบการณ์นั้นยังมีคุณค่าอยู่ การจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้เข้ามารวมตัวกัน ศึกษาปัญหาบางปัญหา เพราะช่วงวัยที่กำลังทำงานอยู่นั้นอาจจะไม่มีเวลาเพียงพอ แต่เมื่อถึงจุดนี้แล้ว อาจจะได้ศึกษาเจาะลึกไปในบางจุดที่ผู้สูงอายุอยากจะศึกษา หรือบางเรื่องที่จะทำความเข้าใจ หรืออย่างน้อยได้เข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นต่าง ๆ นำเอาประสบการณ์เดิมที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคมและประเทศชาติ ในแง่ของคุณค่า จะได้คุ้มค่ากว่าที่จะปล่อยให้อยู่กับบ้านเฉย ๆ ชีวิตจะได้ครบวงจร จากศึกษา ทำงาน และเมื่อหมดวัยทำงาน ก็ยังได้โอกาสศึกษาให้เกิดประโยชน์ต่อไปอีก

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุตามแนวการจัด Elder Hostel โดยศึกษา 2 ด้าน คือ ด้านเนื้อหาสาระและรูปแบบการจัด

1. **ด้านเนื้อหาสาระ** หมายถึงสาระความรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยการศึกษาเสริมปัญญา การท่องเที่ยวทัศนศึกษา และการสังคมเพื่อมิตรภาพ ดังนี้

1.1 การศึกษาเสริมปัญญา ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้รับการศึกษาตลอดชีวิต ต้องการให้ผู้สูงอายุได้แสวงหาความรู้เพิ่มเติมในรูปแบบที่แตกต่างกัน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ที่ทำให้ชีวิตครบวงจร โดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาในวัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ ดังคำกล่าวของรัตนา พุ่มไพศาล (2528) ที่ว่า ปัจจุบันการศึกษาตลอดชีวิตได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้น ถึงแม้จะจบมหาวิทยาลัยไปแล้ว แต่ยังจำเป็นต้องศึกษาเพิ่มเติมอีก เพื่อต้องการความรู้ใหม่ ๆ ให้ทันกับวิทยาการและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป แล้วนำมาปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ส่วนสุนทร โคตรบรรเทา (2525) ได้กล่าวว่า การศึกษาจะต้องเป็นลักษณะกระบวนการต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ กิจกรรมแต่ละประเภท แต่ละระดับจึงต้องให้สัมพันธ์ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน การศึกษาจึงควรจัดรูปแบบต่าง ๆ เพื่อความเหมาะสม

และสามารถจะอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เรียนมากที่สุด ดังที่สุรกุล เจนอบรม (2534) กล่าวว่า การจัดการศึกษาจะช่วยให้ผู้สูงอายุแสวงหาและเลือกสิ่งที่ดีงาม นำไปปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเองและชุมชนให้ดีขึ้น และยังช่วยแก้ปัญหาผู้สูงอายุ โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตัวผู้สูงอายุในการเตรียมวางแผนชีวิต ให้สามารถจัดการกับชีวิตบั้นปลายของตนเองได้อย่างมีความสุขสงบ ช่วยกระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีความรู้ที่ทันสมัยอยู่เสมอ สามารถทราบถึงเหตุการณ์ในปัจจุบันรอบประเทศไทยและโลกได้ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ Bergevin (1967) ที่กล่าวว่า การศึกษาจะช่วยให้ผู้สูงอายุได้บรรลุถึงความสุขและความมุ่งหมายในชีวิต ช่วยให้เกิดความรู้ที่จะเข้าใจตนเอง รู้ความสามารถและขีดจำกัดของตนเอง มีความสัมพันธ์ดีกับบุคคลอื่น สำหรับ Knowles (1950)ซึ่งเป็นนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน มีความเห็นว่าการศึกษาเสริมปัญญาจะช่วยให้ผู้สูงอายุเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านความรู้ ด้านทักษะหรือการปฏิบัติ ด้านทัศนคติหรือความรู้สึก ด้านค่านิยม หรือวิจารณญาณ และด้านความเข้าใจ อุ่นตา นพคุณ (2523) ได้กล่าวเกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพของประชากรให้เกิดความรู้เพิ่มเติม เกิดทักษะที่ดีหรือความจัดเจนในชีวิต พัฒนาวัตถุและสภาพแวดล้อมทำให้เกิดความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของบุคคลตลอดจนการถ่ายทอดวัฒนธรรม สำหรับเกียรติวรรณ อมาตยกุล (2530) กล่าวว่า ชีวิตที่มีการศึกษาย่อมสามารถปรับตัวและสามารถสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้ ถึงขนาดปรับสิ่งแวดล้อมให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองได้ การศึกษาเสริมปัญญาจะทำให้ชีวิตมีอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม ชีวิตก็จะกลายเป็นชีวิตที่มีความสุข อิสระ มีความเป็นอยู่ที่ดี

ดังนั้นการจัดการศึกษาเสริมปัญญา จะเน้นให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุมองเห็นคุณค่าของตนเองและของสังคม สามารถพัฒนาให้เกิดความคิดที่สร้างสรรค์ ช่วยเหลือตนเองในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้จะสอดคล้องกับทฤษฎีของความต้องการของ Maslow (1970) ในระดับขั้นที่ 5 ซึ่งเป็นความต้องการทางสติปัญญาว่ามนุษย์ต้องการความเข้าใจและเป็นตัวของตัวเองอย่างถ่องแท้ เป็นการพัฒนาเพื่อความสำเร็จของตัวเอง อยากแสดงความสามารถที่มีอยู่สูงสุดของตนเองแก่ผู้อื่นในสังคม รวมทั้งอยากรู้อยากเห็นด้วย

1.2 **การท่องเที่ยวทัศนศึกษา** วัยสูงอายุเป็นวัยที่หลุดพ้นจากการทำงานใน

หน้าที่ประจำ จึงควรส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีความรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินจากการที่ได้ไปทัศนศึกษาในสถานที่น่าสนใจ และมีความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่ไม่จำเจอยู่กับเรื่องเดิมนาน ๆ ผู้สูงอายุได้ศึกษาหาความรู้ที่เกี่ยวกับทฤษฎีมาแล้วจึงควรจะได้เห็นของจริง ๆ ตามที่ตนเองอยากรู้อยากเห็นตั้งแต่สมัยยังทำงานในหน้าที่ประจำอยู่ ตามทฤษฎีแนวคิดของเบรห์ม (Brehm: 1969) ที่ว่า สิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประสบการณ์ที่กว้างจะช่วยพัฒนาสื่อสัมพันธ์และความนึกคิดขั้นสูง การศึกษานอกสถานที่จึงเป็นการเปิดโลกให้กว้างขึ้น และศิริวรรณ ศรีพหล (2525) ได้กล่าวถึงคุณค่าและประโยชน์ของการท่องเที่ยวทัศนศึกษาว่า การที่ได้ออกไปนอกสถานที่ถือว่าเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผู้เรียนส่วนใหญ่สนใจ มีความสนุกสนานเชื่อมโยงประสบการณ์ที่มีอยู่เดิมกับประสบการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ได้ เพราะบางครั้งการบรรยายก็ดี การอ่านจากหนังสือเรียนก็ดี การบอกเล่าจากผู้อื่นก็ดี ยังไม่มีความกระจ่างหรือเกิดการเรียนรู้ได้ดีเท่ากับการท่องเที่ยวทัศนศึกษา

ดังนั้นจะเห็นว่าการท่องเที่ยวทัศนศึกษาจะเป็นกิจกรรมที่ดีมีประโยชน์มาก ถ้าจัดให้ถูกวิธีจะช่วยให้ได้รับทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความเป็นมิตร ความเข้าใจที่ดี จากการได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน นอกจากนั้นทำให้ตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติมรดกทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี ทำให้สุขภาพจิตดีขึ้น

1.3 การสังคมเพื่อมิตรภาพ เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะที่ให้ผู้สูงอายุได้รวมกลุ่มกันอีกครั้งหนึ่งหลังจากได้หลุดพ้นจากการงานในหน้าที่ประจำ ซึ่งถือว่าเป็นการถอนบทบาททางสังคมภายนอก ทำให้ผู้สูงอายุมีสังคมเฉพาะแต่ภายในบ้าน ขาดการพบปะกับเพื่อนร่วมงาน บทบาททางสังคมลดลง อำนาจต่าง ๆ ที่เคยมีหมดไป ส่งผลให้ผู้สูงอายุคิดว่าตนเองหมดคุณค่า ขาดคนเคารพยกย่อง จึงก่อให้เกิดปัญหาทางจิตใจ มีความเหงา และว้าเหว่ ถ้าไม่มีบทบาทใหม่มาทดแทนจะทำให้เกิดความไม่พึงพอใจต่อชีวิต

ปาหนัน บุญหลง (2523) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในด้านสังคมเพื่อมิตรภาพว่า การที่ผู้สูงอายุได้มีโอกาสอยู่ร่วมกับเพื่อนรุ่นเดียวกัน การมีปฏิกริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน การได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน การมีความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะสิ่งเหล่านี้จะเป็นความต้องการทางสังคมของผู้สูงอายุ และการที่ผู้สูงอายุได้เข้าสังคมหรือร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม จะทำให้ช่วยผ่อนคลายความทุกข์ใจที่คิดว่าตนเองหมดความหมายจากสังคมหรือเป็นคน

ไร้ประโยชน์ ผู้สูงอายุจะไม่เหงา ไม่ว้าเหว่ ได้พบเห็นสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เกิดความรู้สึกกระฉับกระเฉง สมองมีการพัฒนาและเห็นว่าตนเองยังเป็นประโยชน์ต่อสังคมอีกมาก ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตที่ดี (บุปผา นีละภมร, 2529)

โนลส์ (อ้างถึงใน สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, 2524) ได้เสนอแนะแนวคิดเกี่ยวกับสังคมเพื่อมิตรภาพว่า เป็นการต้องการของผู้สูงอายุที่จะได้ประสบการณ์ใหม่ ๆ (The need for new experience) ได้เพื่อนฝูงใหม่ ๆ และแนวคิดใหม่ ๆ อีกด้วย

สำหรับเชียรศรี วิวิธสิริ (2527) ได้กล่าวถึงการพัฒนาของผู้ใหญ่วัยชราเกี่ยวกับสังคมเพื่อมิตรภาพว่า ในเรื่องการคบค้าสมาคมกับคนในวัยเดียวกันนั้น เนื่องจากลูกหลานมีครอบครัวแยกออกไป ทำให้คนชราต้องอยู่ตามลำพัง คนชราจึงควรมีกิจกรรมยามว่างที่เหมาะสมกับวัยเพื่อทำให้เกิดความเพลิดเพลิน และหาโอกาสพบปะสังสรรค์กับคนวัยเดียวกัน จะช่วยให้การปรับด้านอารมณ์และสังคม ส่งผลทำให้สุขภาพจิตดี

จะเห็นได้ว่า สังคมเพื่อมิตรภาพจากแนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้น ถือว่าสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่อยู่ในวัยเดียวกันนั้นจะช่วยในการปรับตัวทั้งด้านอารมณ์และสังคม ซึ่งจะช่วยให้มีสุขภาพจิตที่ดี และดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

จึงสรุปได้ว่าการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุด้านเนื้อหาสาระ ควรจะคำนึงถึงกลุ่มสมาชิกเพื่อพบปะและมีกิจกรรมร่วมกัน การมีกลุ่มที่ถูกใจและได้ทำกิจกรรมร่วมกันจะทำให้มีความสุข ความเบิกบาน เพิ่มความรู้และการสร้างสรรค์ในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเพียงพอและต่อเนื่องเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพของการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ได้ การที่ทำให้ผู้สูงอายุได้มีเพื่อนและการมีกลุ่มบุคคลร่วมวัย (peer group) ทำให้รู้สึกว่าเข้าใจปัญหาของกันและกัน เห็นอกเห็นใจกัน อยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีการช่วยเหลือสงเคราะห์กันและกัน

2. **ด้านรูปแบบการจัด** หมายถึงวิธีการจัดบริการการศึกษาหรือการให้การศึกษาในด้านต่าง ๆ แก่ผู้สูงอายุ ที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุและการจัด Elder Hostel ของยูจิน เอส มิลส์ (Eugen S. Mill 1992) ประกอบด้วยวิธีการจัด เวลา สถานที่ วิทยากร และงบประมาณ ดังนี้

2.1 วิธีการจัด เป็นลักษณะของการให้บริการการศึกษาแก่ผู้สูงอายุจึงควรจัด

ในหลาย ๆ รูปแบบ เมื่อสมาชิกเข้าแคมป์รวมกลุ่มแบบชั้นเรียนแล้ว อาจจะใช้วิธีการแบบบรรยาย อภิปราย สัมมนา อบรม ทัศนศึกษา และอื่น ๆ ตามความเหมาะสม และความต้องการของผู้สูงอายุ

2.2 เวลา เนื่องจากผู้สูงอายุจะมองเห็นว่าเวลาเป็นสิ่งที่มีค่ามาก จึงต้องการใช้เวลาเพื่อหวังผลในปัจจุบัน ฉะนั้นการจัดกิจกรรมจึงต้องคำนึงทั้งระยะเวลาที่เหมาะสม ช่วงการจัดและการดำเนินทำกิจกรรมแต่ละครั้ง จะต้องเหมาะสมและเป็นประโยชน์มากที่สุด (เชียรศรี วิวิธสิริ, 2527) ควรให้ผู้เรียนมีโอกาสและเวลาอย่างเพียงพอในการฝึกปฏิบัติ ไม่เร่งรัดในเรื่องเวลาที่มีผลต่อการเรียนรู้และงานที่มอบให้ผู้เรียนปฏิบัติไม่ควรมีมาก ซึ่งสอดคล้องกับสุนทร โคตรบรรเทา (2523) ว่าไม่ควรกวดขันและเข้มงวดในเรื่องเวลา เปิดโอกาสให้เรียนตามสบาย และคำนึงความสะดวกต่อการเข้าร่วมกิจกรรม

2.3 สถานที่ เป็นการสร้างความสนใจให้แก่สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการ จึงควรเป็นสถานที่ ๆ เหมาะสมและตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ นอกจากจะดำเนินการจัดในมหาวิทยาลัยแล้ว ก็ยังนำกลุ่มออกไปชมสิ่งของหรือสถานที่ที่น่าสนใจทั้งในประเทศและต่างประเทศ อันเป็นประสบการณ์ตรงในการศึกษา การจัดอาจจะใช้ระยะสั้น เพื่อไปเยี่ยมชมที่แห่งเดียวหรือไปหลาย ๆ วันเพื่อชมหลาย ๆ สิ่งในหลายสถานก็ได้ เพื่อไม่ให้ผู้สูงอายุเกิดความเบื่อหน่ายและยังช่วยเปลี่ยนบรรยากาศ สร้างความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และตื่นเต้น พร้อมทั้งยังสามารถให้ข้อคิดเห็นและช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

2.4 วิทยากร เป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยจะต้องมีภารกิจเพิ่มจากผู้สอนธรรมดา นอกจากจะมีความรู้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้งแล้ว ยังจะต้องมีเทคนิคในการจูงใจให้ผู้สูงอายุยอมรับศรัทธาเชื่อถือในความสามารถอย่างแท้จริง มีมนุษยสัมพันธ์รู้จักประสานความสัมพันธ์คอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างสนุกสนานเพลิดเพลิน ดังที่โนลส์ อ้างถึงในสุนทร โคตรบรรเทา (2524) ว่าวิทยากรต้องมีบทบาทเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชานั้น ๆ มีหน้าที่แนะแนวและเป็นแหล่งวิทยาการในด้านเนื้อหาความรู้ คอยดูสภาพการเรียนรู้พอที่จะให้กลุ่มผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างดี รักษาความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อให้ทุกคนได้รับประโยชน์มากที่สุดจากการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

2.5 งบประมาณ หมายถึง ค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของโครง

การ โดยจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม ดังที่ชุมพล หนูสูง (2526) กล่าวว่าค่าใช้จ่ายหรืองบประมาณในการจัดการศึกษานั้นจะต้องคำนึงถึงวงเงินที่จำกัด เพื่อให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด ได้ประโยชน์สูงสุด และได้ประสิทธิผลทางการศึกษาที่ได้รับผลตอบแทนสูงสุด

จึงเห็นว่าการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่สอดคล้องกับการจัด Elder Hostel ในด้านรูปแบบการจัดนั้นจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมทั้งวิธีการจัด เวลา สถานที่ วิทยากรและงบประมาณ เพราะสิ่งเหล่านี้จะสามารถสร้างแรงจูงใจและกระตุ้นให้ผู้สูงอายุมีความต้องการเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการอย่างมีความสุข และนอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่เสนอรูปแบบการจัดคือ

เวอร์เนอร์ (Verner, 1964) และโนลส์ (Knowles, 1980) ได้กล่าวเกี่ยวกับรูปแบบการจัดกิจกรรมว่าควรเลือกรูปแบบการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ ได้แบ่งรูปแบบการเรียนรู้ออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบการเรียนรู้เป็นรายบุคคล ได้แก่การฝึกงาน การศึกษารายบุคคล การศึกษาทางวิทยุและโทรทัศน์

2. รูปแบบการเรียนรู้เป็นกลุ่ม ได้แก่การเรียนเป็นชั้นเรียน การประชุมปฏิบัติการ

3. การพัฒนาชุมชนเป็นรูปแบบการเรียนรู้ ได้แก่การเรียนจากประสบการณ์ตรง

แจ็ค เมอซิโร (Jack Mezirow อ้างถึงในศุภร ศรีแสน 2527) ว่า วิธีการจัดการเรียนเป็นกลุ่มเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม เพราะสมาชิกในกลุ่มก็ให้ความเคารพในความคิดเห็นของกันและกัน รวมกันเป็นกลุ่ม จะกระตุ้นให้คิดการรับฟังความคิดเห็นของคนอ่นจะช่วยให้รู้ว่าอะไรผิดอะไรถูกช่วยกันแก้ไขได้ (error-correcting mechanism) และยังได้มีโอกาสลองใช้ความคิดใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาความเชื่อมั่นตนเอง เช่น การระดมพลังสมอง การฝึกมนุษยสัมพันธ์การรวมกลุ่ม การเล่นเกมสมมุติ เป็นต้น

เชียรศรี วิวิธสิริ (2527) ได้กล่าวถึงวิธีการจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่ไว้สามรูปแบบคือ

1. การจัดการเรียนการสอนเป็นรายบุคคล เช่น การใช้บทเรียนสำเร็จรูป การสอนทางไปรษณีย์ การสอนโดยใช้ระบบการศึกษาทางไกล

2. การจัดการเรียนการสอนเป็นกลุ่ม เช่น การจัดกลุ่มปฏิบัติการ การประชุมสัมมนา การอภิปรายกลุ่ม การทัศนศึกษา

3. การจัดการเรียนการสอนในสถานการณ์มวลชน สอนกับผู้คนมาก ๆ โดยใช้สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ สื่อสิ่งพิมพ์

จากทัศนะของนักวิชาการที่นำเสนอมาแล้วนั้น จึงสรุปได้ว่าการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุในด้านรูปแบบการจัด ควรใช้วิธีการจัดหลาย ๆ รูปแบบที่เห็นว่าเหมาะสมกับมหาวิทยาลัย อาจจะอยู่ในลักษณะของการฝึกอบรม การสัมมนา การบรรยาย การศึกษานอกสถานที่ และการสอนในสถานการณ์มวลชน ซึ่งในแต่ละรูปแบบควรจะต้องเกิดจากความต้องการและสนใจของผู้สูงอายุหรือสมาชิก และยังรู้สึกว่ามีประโยชน์ต่อการใช้ชีวิตในวัยชราอย่างมีความสุข ใช้เวลาพักผ่อนในสถานที่สิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมและได้ใฝ่ฝัน

ตอนที่ 7 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ดังนี้

ทฤษฎีและงานวิจัยต่างประเทศ

เฟรด ดับบลิว ริก (Fred W. Riggs, 1966) ได้อธิบายถึงสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมไปสู่สังคมแบบใหม่ หรือสังคมอุตสาหกรรม ผลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้บทบาทของสถาบันทางสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

โนลส์ (Knowles, 1972) ได้กล่าวถึงความสำคัญของโครงการและการดำเนินการว่าต้องสำรวจความต้องการของผู้เข้าร่วมโครงการก่อนการจัดกิจกรรมเพราะการเข้าร่วมโครงการกิจกรรมของผู้ใหญ่เพื่อความอยู่รอดของชีวิต เพื่อได้ค่าจ้างแรงงานที่จะทำให้สุขภาพดี มีความสุขในชีวิต

เด็คโคร (Decrow, 1974) ได้สำรวจโอกาสการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ พบว่าการจัดโปรแกรมการศึกษาให้แก่ผู้สูงอายุ เป็นหลักสูตรระยะสั้น ประเภทชั้นเรียนในรูปการสัมมนา การจับกลุ่มสนทนาปาฐกถาการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน สถานที่จัดกิจกรรมคือสถานศึกษาศูนย์ชุมชน ห้องสมุด สถานที่สาธารณะ และโบสถ์ วิทยากรส่วนใหญ่ทำงานนอกเวลา

และอาสาสมัคร เนื้อหาของหลักสูตรเกี่ยวกับการบริโภคและโภชนาการ นันทนาการ พักผ่อนหย่อนใจ

มาแชล เจ แกรนเน่ย์ (Marshall J. Grancy, 1975) ได้ศึกษาเรื่องความสุขและการมีส่วนร่วมในสังคมของผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 52-88 ปี ที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง จำนวน 60 คน ใช้วิธีการสัมภาษณ์ 2 ครั้ง ห่างกัน 4 ปี เปรียบเทียบข้อมูลพบว่าผู้สูงอายุที่มีความสุขมากจะมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมเพิ่มขึ้น จะเกิดความพึงพอใจ ซึ่งตรงกันข้ามกับผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในสังคมน้อย ก็จะมีความสุขลดลง

แกรนเน่ย์ (Grancy, 1976) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในสังคมของผู้สูงอายุพบว่า ผู้สูงอายุมีความสุขมากที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมเพิ่มขึ้น และผู้สูงอายุที่ไม่มีความสุขจะมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมทางสังคมน้อยลง

ฟรานซิส โทมัส (Francis Thomas อ้างใน Evan, 1979) ได้ศึกษาสัมพันธภาพของสังคม และภาวะสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในชุมชนและในโรงพยาบาล พบว่า ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมในสังคม จะมีสุขภาพจิตดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีกิจกรรมในสังคม

หลุย โลวี่ (Louis Lowy, 1979) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีกิจกรรมว่าผู้สูงอายุต้องการมีชีวิตในวัยผู้สูงอายุอย่างมีความสุข ก็จงทำกิจกรรมทุกอย่างตามกำลังและความสามารถของตนเองด้วยความพึงพอใจและเพลิดเพลิน การตัดสินใจที่อิงความกระฉับกระเฉงมากกว่าความเสื่อมเป็นการสนับสนุนความทุกข์มากกว่าความสุข และยังเชื่อว่ากิจกรรมทุกอย่างเป็นสิ่งจำเป็นแก่มนุษย์ทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะผู้สูงอายุเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมาก บุคคลที่มีกิจกรรมสูงและสามารถรักษาระดับทางกิจกรรมของตนไว้ เมื่อย่างเข้าวัยสูงอายุจะทำให้เกิดความพึงพอใจในชีวิตของตนเองสูง มีภาพพจน์กับตนเองที่ดี แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่ได้ประสบในชีวิตผู้สูงอายุ

โรเบิร์ต แซมป์ (Robert Samp, 1981 อ้างถึงในสุรกุล เจนอบรม, 2534) กล่าวว่า ผู้สูงอายุจำนวนน้อยมากที่มีอายุได้ถึง 80 ปี โดยที่ไม่มีกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันหรือกิจกรรมทางกายภาพ และในจำนวนผู้สูงอายุเหล่านี้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้อีก เพราะโครงการกิจกรรมต่าง ๆ จะสามารถช่วยให้เขามีอายุยืนยาวกว่า 80 ปี

แฮรีส และคณะ (Harris and Associates, 1977 quoted in Ebersole

and Hess, 1981) ได้ศึกษาผู้สูงอายุที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป พบว่า ผู้สูงอายุจำนวนร้อยละ 47 ยังคงใช้เวลาในการพบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูงและร้อยละ 26 เข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการและงานอดิเรกต่าง ๆ ผู้สูงอายุยอมรับว่าการเข้าร่วมสังคมในโครงการต่าง ๆ เช่น เป็นสมาชิกชมรมการเข้าร่วมทางการเมือง หรืองานสงเคราะห์ผู้อื่น เป็นประโยชน์ต่อผู้สูงอายุมาก

เอ็นดู ศิริเจียมรัตน์ (2534) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาของผู้สูงอายุญี่ปุ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาของผู้สูงอายุญี่ปุ่น ดำเนินการวิจัยทั้งภาคสนามและศึกษาจากเอกสาร สำหรับการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมเกี่ยวกับการศึกษาระหว่างอยู่ในชั้นเรียน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุโดยเอกชน สรุปได้ว่า การศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเป็นการให้บริการฟรี โดยได้รับเงินช่วยเหลือจากเทศบาล การกุศลจากชุมชนต่าง ๆ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อายุ 70 ปีขึ้นไป เป็นการเรียนเพื่อใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ วิทยากรเป็นเจ้าหน้าที่ศูนย์ เนื้อหาสาระได้แก่ การจัดดอกไม้ การประดิษฐ์สิ่งของจากวัสดุเหลือใช้ การเย็บปักถักร้อย การร้องเพลง การปั้นเครื่องปั้นดินเผา และอื่น ๆ ตามความต้องการของ ผู้สูงอายุ ระยะเวลาเรียนสัปดาห์ละ 1 ครั้ง สำหรับวันปิดภาคเรียนจะมีงานสังสรรค์เพื่อให้ผู้สูงอายุจัดกิจกรรม แสดงความสามารถ และประกวดงานฝีมือ ผู้สูงอายุส่วนมากจะมอบงานประดิษฐ์ไว้ที่ศูนย์เพื่อจำหน่ายและเพื่อการกุศล ปัญหาที่ตามมาในอนาคต คือ การให้บริการที่ไม่เพียงพอต่อผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นทุกปี

สำหรับผลการวิจัยภาคสนามกลุ่มที่สอง ภาครัฐกระทรวงศึกษาธิการเป็นงานหลักในการดำเนินการตามมาตรการการศึกษาและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคม ซึ่งจะจัดสรรงบประมาณ และจัดเตรียมแนวทางการจัดการศึกษาเนื้อหาสาระที่ผู้สูงอายุสนใจเรียน ได้แก่ วิชาด้านสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ระยะเวลาในการเรียน สัปดาห์ละ 2 ครั้ง ครั้งละ 2 ชั่วโมง วิทยากรเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยและผู้ทรงคุณวุฒิ มีผู้สนใจสมัครเรียนเกินเป้าหมาย ทางศูนย์จึงมีแผนจะเพิ่มห้องเรียนขึ้นอีก

ส่วนมหาวิทยาลัยซุกุบะ Tsukuba ได้เปิดสอนผู้สูงอายุ โดยกำหนดจำนวนผู้เรียนไว้ปีละ 100 คน และต้องมีอายุ 65 ปีขึ้นไป เรียนเดือนละ 1 ครั้ง ๆ ละ 2-3 ชั่วโมง และหลังจากที่ได้เปิดสอนไปแล้วในระยะหนึ่ง ปรากฏว่าอายุเฉลี่ยของผู้เรียนมากขึ้น เนื่องจากผู้สูงอายุบางส่วนได้กลับเข้ามาเรียนใหม่ เพราะสนใจหลักสูตรเพิ่มขึ้น เนื้อหาสาระของหลักสูตรที่

จัดในปี 2533 ได้แก่ การปกครอง เขตเทศบาล การใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า หัตถกรรมพื้นบ้าน การป้องกันภัยอาชญากรรม วัฒนธรรมพื้นบ้าน การออกกำลังกาย การจัดกิจกรรมของผู้สูงอายุ และการทัศนศึกษา

เทศบาลตำบลซากุระ ได้จัดตั้งศูนย์สันทนาการของซากุระ (Sakura Recrcation Center) ขึ้นเพื่อบริการผู้สูงอายุ ใช้บริการห้องสมุด ตรวจสุขภาพ เนื้อหาสาระเน้นเวลาว่างอย่างมีคุณค่า เช่นการจัดดอกไม้ การปั้นเครื่องปั้นดินเผา การประดิษฐ์งานฝีมือ และรูปแบบการเขียนอักษรจีนและบริการสถานที่ให้ผู้สูงอายุเล่นเกทบอล Gateball อันเป็นกีฬาสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ

จึงสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ มุ่งหวังให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้วิธีการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง ชุมชน และการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุไม่ค่อยสนใจเนื้อหาด้านสุขภาพอนามัย เพราะส่วนใหญ่สุขภาพดีอยู่แล้ว

สำหรับการวิจัยภาคเอกสารนั้นเน้นนโยบายหลักของรัฐบาลดังนี้

1. เพื่อความมั่นคงในการทำงานและรายได้ของผู้สูงอายุ
2. เพื่อสุขภาพอนามัยและสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ
3. เป็นการศึกษาและมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมของผู้สูงอายุ คำนึงการใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
4. เน้นด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมของผู้สูงอายุ ให้บ้านที่อยู่ที่เหมาะสมและความปลอดภัยสูง
5. ส่งเสริมการศึกษาวิจัยและพัฒนาสำหรับผู้สูงอายุด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเพื่อความก้าวหน้าของสุขภาพอนามัย

ทฤษฎีและงานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดโครงการการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

วิรัชช แผ้วสกุล (2527) ได้สรุปความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนของผู้สูงอายุที่สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงของกระทรวงศึกษาธิการ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความต้องการเนื้อหาความรู้และทักษะในการจัดกิจกรรมทางการศึกษานอกโรงเรียนมากกว่าครึ่งในทุกเรื่องที่

นำมาศึกษาใน 17 เรื่อง ส่วนเนื้อหาสาระเกี่ยวกับศาสนาควรเน้นการปฏิบัติในการทำจิตใจให้สงบ สำหรับวิธีการหรือรูปแบบในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน 3 ด้านคือ วิธีการจัดแบบรายบุคคล วิธีจัดแบบเป็นกลุ่ม และวิธีการจัดแบบมวลชน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างต้องการมากที่สุดคือวิธีการจัดแบบมวลชน

วิมล ชาญชนบท (2534: บทคัดย่อ) ศึกษารูปแบบการจัดโครงการการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในชนบทจังหวัดขอนแก่น พบว่าผู้สูงอายุต้องการเนื้อหาสาระในทุกด้าน คือ ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านจิตวิทยา อยู่ในระดับปานกลาง และต้องการเรียนทำกิจกรรมในตอนเช้า ใช้เวลาครั้งละประมาณ 30 นาทีถึง 1 ชั่วโมง ฤดูกาลที่สะดวกในการเรียนคือหลังเก็บเกี่ยว วิทยากรไม่จำกัดแต่ต้องมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ หลังจากจบหลักสูตรการเรียนการสอนแล้ว จะได้วุฒิบัตร สำหรับด้านรูปแบบการจัดโครงการการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในชนบทจังหวัดขอนแก่นนั้น จัดในลักษณะเป็นชั้นเรียน และรูปแบบไม่เป็นชั้นเรียนใช้เวลาในการเรียนหรือทำกิจกรรมในระยะเวลาสั้น ๆ 30 นาทีถึง 1 ชั่วโมง

จิราภรณ์ จอกแก้ว (2535: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาแนวทางการจัดบริการทางการศึกษาให้กับผู้สูงอายุในชนบท พบว่าผู้สูงอายุต้องการเนื้อหาสาระและรูปแบบการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ผู้สูงอายุกำลังประสบอยู่ เพื่อสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งได้แก่เนื้อหาความรู้ด้านอาชีพและความรู้ที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ศาสนา การเมือง การเลี้ยงดูเด็กอย่างถูกวิธี ส่วนรูปแบบการจัดกิจกรรม ผู้สูงอายุได้เสนอไว้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการจัดกิจกรรมโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการให้บริการ รูปแบบการจัดกิจกรรมโดยใช้องค์กรของรัฐหรือเอกชนเป็นศูนย์กลางในการบริการ และรูปแบบการให้ความรู้โดยผ่านทางวิทยุและโทรทัศน์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ

กนกวรรณ ศิลปกรรมพิเศษ (2527) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้เกษียณอายุราชการในอำเภอเมืองและอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา พบว่า กิจกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความสุขให้ผู้ที่เกษียณอายุราชการแล้ว ได้แก่ กิจกรรมด้านสุขภาพอนามัย การมี

งานอดิเรก และด้านเศรษฐกิจที่สมดุลกันระหว่างรายรับและรายจ่าย และกิจกรรมที่ได้มีบทบาทและส่วนร่วมของสังคม

เขมิกา ยามะรัต (2527) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความพอใจในชีวิตคนชรา ศึกษาข้าราชการบำนาญ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พบว่าคนชราส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในชีวิตมากที่สุดที่ได้มีกิจกรรมต่าง ๆ จากการที่ได้ร่วมกิจกรรมทางสังคม และการที่ได้มีงานอดิเรกทำ

ศิริลักษณ์ จันทร์น้อย (2529) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างภาพเกี่ยวกับตัวเองกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนของผู้สูงอายุในอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา พบว่ากิจกรรมที่ผู้สูงอายุให้ความสำคัญมากที่สุดคือ กิจกรรมเกี่ยวกับสาธารณสุขและอนามัย รองลงมาเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ด้านงานรื่นเริงตามเทศกาล และศาสนาในระดับความถี่ในอันดับสุดท้าย

สมศรี คันธมาลา (2529) ศึกษาการส่งเสริมบทบาทของผู้เกษียณอายุราชการที่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม พบว่าการได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการรับเป็นที่ปรึกษาโดยไม่หวังค่าตอบแทน และกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสังคม รู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่าต่อสังคมในฐานะที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ความชำนาญในด้านต่าง ๆ

ปราโมทย์ วังสะอาด (2530) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ พบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับสุขภาพจิตได้แก่สัมพันธภาพในครัวเรือน สถานภาพทางสุขภาพ เพศ การมีส่วนร่วมทางสังคม งานอดิเรก อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพทางการสมรส ถ้าได้มีการเตรียมพร้อมทางด้านสุขภาพ การมีส่วนร่วมทางสังคม งานอดิเรก เศรษฐกิจ ตามปัจจัยดังกล่าวก็จะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพจิตดีขึ้น

พัฒน์สุดา สอนซื่อ (2531) ได้ศึกษาความต้องการทางการศึกษานอกโรงเรียนของข้าราชการบำนาญ กระทรวงศึกษาธิการในกรุงเทพมหานคร พบว่าข้าราชการบำนาญมีความต้องการได้รับความรู้และต้องการให้ความรู้แก่ผู้อื่น ในกิจกรรมที่เกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจ ด้านสุขภาพ และด้านสังคม

จารุวรรณ ศรีสว่าง (2532) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กิจกรรมและความคาดหวังของข้าราชการเกษียณอายุในประเทศไทย พบว่าข้าราชการยังคงทำกิจกรรมต่อไป หลังที่เกษียณอายุราชการแล้ว กิจกรรมได้แก่ งานอดิเรกหรืองานยามว่างบางคนเข้าร่วมเป็นสมาชิก

สมาคมหรือกลุ่ม บางคนทำงานเพิ่มรายได้และยังพบว่าคนชราส่วนใหญ่ยังมีระดับกิจกรรมสูงมีบทบาทในการทำงาน

มารศรี นุชแสงพลี (2532) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ ศึกษากรณีผู้สูงอายุในชุมชนบ่อนไก่ กรุงเทพมหานครพบว่าผู้สูงอายุจะมีความพึงพอใจในชีวิตสูงสุดที่มีความถี่ในการปฏิสัมพันธ์กับบุตรหลานสูง มีงานอดิเรกทำในยามว่าง และผลการวิจัยครั้งนี้เป็นการสนับสนุนทฤษฎีกิจกรรม

เกริกศักดิ์ บุญญานุพงศ์, สุรีย์ บุญญานุพงศ์ และสมศักดิ์ ฉันทะ, (2533) ได้ศึกษาชีวิตของคนชราในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าคนชราสัมพันธ์เฉพาะกับคนในวัยเดียวกันหรือคนอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงกัน กิจกรรที่คนชราเข้าร่วมมากที่สุดคือกิจกรรมทางศาสนา ต้องการมีเวลาอยู่เงียบ ๆ เพื่อสงบจิตใจทำสมาธิหรือปฏิบัติทางศาสนา

อนีฆา ชัยเนตร (2534) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในจังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาเฉพาะกรณีศูนย์ผู้สูงอายุปิยะมาลย์ พบว่า ผู้สูงอายุต้องการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมเพื่อทำประโยชน์แก่ชุมชน ต้องการกิจกรรมเกี่ยวกับความรู้เพื่อช่วยในการปรับตัวเองให้ทันต่อเหตุการณ์ และต้องการทำงานเพื่อหารายได้เป็นของตนเอง

ชุติมา ยาคำ (2535) ได้ศึกษาความคิดเห็นของผู้สูงอายุที่มีต่อบทบาทของตนในครอบครัว โดยศึกษาผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุ โรงพยาบาลศิริราช จำนวน 50 คน และในเขตหมู่บ้านวังมล ต.ท่าอิบุญ อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ จำนวน 50 คน พบว่าผู้สูงอายุทั้งสองกลุ่มพอใจกับกิจกรรมเกี่ยวกับการให้คำปรึกษาในเรื่องขั้นตอนพิธีการต่าง ๆ และจัดการด้านพิธีกรรมทางศาสนา

สาลี่ เพ็ญศิริ (2536) ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้สูงอายุในจังหวัดสงขลา พบว่า กิจกรรมที่เกี่ยวกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางจิตใจ และการมีส่วนร่วมในสังคม ในลักษณะกระบวนการกลุ่มทำให้ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจมาก กล้าที่จะแสดงออกและตัดสินใจร่วมกันภายในกลุ่ม

ลมัย นิยมในธรรม (2537) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดบริการผู้สูงอายุของชมรมผู้สูงอายุศูนย์บริการสาธารณสุข 38 "จิ๊ด-ทองคำ" บำเพ็ญ สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร พบว่าผู้สูงอายุมีความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 3 ด้านคือ ความ

พึงพอใจในการรวมตัวของสมาชิก การแสดงออก และสวัสดิการ และยังเสนอแนะกิจกรรมที่ต้องการได้แก่ การจัดตรวจสุขภาพอย่างง่าย การจัดกิจกรรมออกกำลังกาย การจัดกิจกรรมนันทนาการ การจัดทัศนศึกษา การอบรมทางศีลธรรม การพัฒนากิจกรรมเสริมรายได้ การส่งเสริมพันธภาพในครอบครัวและชุมชน และการให้มีกระดานข่าวสำหรับผู้สูงอายุ

สรุปจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นว่าผู้สูงอายุยังปรารถนาที่จะมีกิจกรรมทางสังคมอย่างสม่ำเสมอ ต้องการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ต้องการกิจกรรมความรู้ใหม่ ๆ เพื่อการปรับตัวและสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลในวัยเดียวกัน ต้องการกิจกรรมทางศาสนา เพื่อความสงบสุขทางจิตใจ การท่องเที่ยวทัศนศึกษาในสถานที่น่าสนใจ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินและรับความรู้ใหม่ ๆ จากประสบการณ์ตรงที่มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิม ทำให้ผู้สูงอายุมองเห็นช่องทางในการช่วยแก้ปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการนำมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเอง ของตนเองอย่างมีคุณค่าและเป็นประโยชน์แก่สังคมต่อไป

สำหรับด้านนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาให้กับประชาชนนั้น จะมุ่งเน้นเกี่ยวกับการจัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เปิดโอกาสให้บุคคลทุกวัยได้รับการศึกษาเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลก โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีความรู้ความชำนาญพิเศษได้ส่งเสริมและให้โอกาสในการถ่ายทอดความรู้สู่อนุชนรุ่นหลัง พร้อมทั้งส่งเสริมในการจัดโครงการการศึกษาที่มีรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมที่จะน้อมนำให้ผู้สูงอายุมีความพอใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม พร้อมทั้งส่งเสริมองค์การต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีความสามารถในการจัดโครงการต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุกันอย่างกว้างขวางและให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง

ส่วนในด้านทฤษฎีพบว่า ผู้สูงอายุที่ยังคงต้องการรักษาระดับภารกิจต่าง ๆ หรือกิจกรรมตลอดจนการมีส่วนร่วมและมีบทบาทในสังคม อยากให้สังคมยอมรับและเห็นคุณค่า

จากการที่ได้ศึกษาแนวความคิด นโยบาย มาตรการ ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุที่ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยยังไม่มีหน่วยงานใดได้จัดทำมาก่อนและการที่ผู้สูงอายุออกจากงานในหน้าที่ประจำทำให้มีเวลาว่างมากขึ้น สังคมแคบลง เริ่มเกิดความเบื่อหน่าย ว้าเหว่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจ ทำให้การดำเนินชีวิตในบั้นปลายไร้จุดหมายและไม่มีความสุข ด้วยเหตุผลดังกล่าวและจากการพิจารณาเกี่ยวกับการจัดโครงการ Elder Hostel ของยูจิน เอส มิลส์ ที่นิยมจัดกัน

อย่างแพร่หลายในต่างประเทศ โดยเน้นด้านเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการศึกษาเสริมปัญญา การท่องเที่ยวทัศนศึกษา และสังคมเพื่อมิตรภาพ เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุที่เกษียณอายุราชการแล้วได้เข้ามาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมควบคู่กับการท่องเที่ยวภาคสนามตลอดจนการได้มีเพื่อนที่อยู่ในวัยเดียวกัน ใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมแบบผสมผสานยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม ผู้วิจัยจึงได้นำมาเป็นแนวทางในการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดโครงการการศึกษาในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้สูงอายุในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย